

Årsrapport – 2008

NAPTEK

*Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till
bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*

vid

Centrum för biologisk mångfald

*Årsrapporten är skriven av:
Håkan Tunón, Centrum för biologisk mångfald
Uppsala 15 mars 2009
Med bidrag från övriga Naptek-medarbetare*

Innehållsförteckning:

<i>Sammanfattning</i>	4
1. Allmän bakgrund	6
2. Programmets organisation	9
2.1. Programrådets sammansättning	9
2.2. Nationell fokuspunkt	10
2.3. Verksam personal inom programmet	10
2.4. Programmets hemsida på Internet	11
3. Verksamhetens inriktning	12
3.1. Kartläggning och dokumentation	13
3.2. Åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap	15
3.3. Spridning av lokal och traditionell kunskap till olika målgrupper	16
3.4. Stimulera forskning ...	18
3.5. Internationellt utbyte	19
4. Presentation av olika pågående projekt	21
4.1. Det samiska initiativet	21
4.2. Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen	22
4.3. Kunskapsportal	23
4.4. Pedagogiska projektet	23
4.5. Fäbodbruket och upprätthållande av kunskap	25
4.6. Hållbara bygder och innovativ förvaltning	26
4.7. Traditionell kunskap och biologisk mångfald	27
5. Medverkan i seminarier, konferenser och kurser under 2008	31
6. Publikationer	33
7. Ekonomisk redovisning för 2008 och budget för 2009	35
8. Verksamhetsplan för 2009	36

NAPTEK – Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald

Sammanfattning: År 2005 gav regeringen Centrum för biologisk mångfald (CBM) i uppdrag att initiera ett ”nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald” och att driva detta i sex år. Verksamheten inleddes 1 januari 2006 och under våren inrättades ett programråd bestående av relevanta organisationer (se s. 9). Det första programrådsmötet hölls den 11 september 2006 och sammanlagt har sju möten hållits varav tre under 2008. Målet med programrådet är att ge de deltagande organisationerna inflytande över programmets arbete.

Bakgrunden till det *nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald* är bland annat Konventionen om biologisk mångfald och särskilt artikel 8j som handlar om traditionell kunskap i förvaltandet av biologisk mångfald, men har även direkt koppling till miljömålen. I regeringsbeslutet framhölls att programmet skulle arbeta med följande:

”i) kartläggning och dokumentation, ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt iv) stimulera forskning. ... Vidare bör programmet innefatta internationellt utbyte, inklusive processen inom konventionen om biologisk mångfald rörande denna fråga.”

CBM har valt att använda sig av akronymen *Naptek* som bör uttydas **N**ationella **P**rogrammet rörande **T**raditionell **E**kologisk **K**unskap, där traditionell ekologisk kunskap avser den ofta internationellt använda termen för just praktisk erfarenhetsbaserad kunskap om djur, växter och natur. Ett hanterligt namn som tämligen väl beskriver programmets uppdrag i stort.

I regeringsbeslutet framhölls vikten av ett nära samarbete med Sametinget. Detta samarbete har resulterat i ett särskilt delprogram kallat *det samiska initiativet* vars mål är att det samiska samhället utifrån egna prioriteringar tar initiativet att dokumentera samisk traditionell kunskap och naturresursanvändning. Under 2008 igångsattes den andra omgången med pilotprojekt med anslag från Naptek. Avsikten är att skapa förutsättningar för en mer omfattande kartläggning av samisk traditionell kunskap utifrån samiska prioriteringar i samverkan med det samiska samhället, Sametinget och Naptek. Under 2008 arrangerade Naptek ett symposium och en workshop samt medverkade med föreläsningar om samiskt kulturarv och biologisk mångfald på två konferenser.

Naptek samarbetar också med andra organisationer för att fullfölja vårt uppdrag. Tillsammans med Sveriges Hembygdsförbund utvecklar vi ett koncept inbegripande en inspirationsskrift, temadagar och studiecirkel för att intressera hembygdsrörelsens medlemmar i att dokumentera och kartlägga lokal och traditionell kunskap relaterad till natur och biologisk mångfald. Samarbetet omfattar även delaktighet i EU-projektet *Cultrural* där landsbygdens kulturarv ska öka medvetenheten om vikten av en hållbar utveckling. Parallellt har projektet Hållbara bygder 2 – ett paraplyprogram i vilket ett tjugofemtal pilotbygder ska utveckla sina lokala förutsättningar för att uppnå en hållbar utveckling – pågått där Naptek samverkar med Riksorganisationen Hela Sverige ska leva, Naturskyddsföreningen och Institutionen för stad och land, SLU. Även denna process bör ses i ljuset av en föränderlig värld; klimatförändringar, försämrade ekosystem och sinande resurser av fossilt bränsle samt en pågående finanskris. En utveckling som sannolikt kommer att kräva drastiska åtgärder för att leda till ett hållbart samhälle. Det förefaller då rationellt att betrakta en tid då vi inte hade fossilt bränsle och inte levde som om världens naturresurser var oändliga. Vilken kunskap har historien att ge oss för ett behagligt liv även i framtiden? Vilken värld vill vi lämna till kommande generationer? Detta arbete omfattar såväl landsbygdsutveckling, lokalt miljömedvetande som det faktum att hållbar utveckling innefattar många former av hållbarhet; ekologisk, ekonomisk, social, kulturell, etc. I samarbete med Stiftelsen Skansen,

Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet genomfördes ett symposium på temat *Kunskap och föreställning: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi*. Syftet var att förbättra mötet mellan aktörerna inom naturvården och kulturmiljövården, men också mellan myndigheter och lokalbefolkningen.

Under året har också de första stegen tagits mot att utveckla ett museinätverk rörande kultur- och miljöfrågor relaterade till Östersjön och Västerhavet samt en levande kust- och skärgårdskultur. Avsikten är att skapa en samverkan i deltagandet i samhällsdebatten rörande miljöproblem ovan och under vattnet samt klarlägga vad som inbegrips i miljömålets formulering om en levande kust och skärgård utifrån lokalbefolkningens perspektiv. I förstone har detta främst inriktats på läns museerna, men framgent kommer även andra intressenter att inkluderas. En temadag hölls i Uppsala under hösten 2008.

Naptek samverkar också med flera organisationer inom fäbodrörelsen för att utveckla metoder att upprätthålla (*in situ*-bevara) traditionell kunskap kopplad till fäbodrift. Avsikten är att skapa förutsättningar för fäbodbrukets fortlevnad och dess förmodat gynnsamma effekt på biologisk mångfald samt att finna former för bevarande av kunskapssystem inom olika lokala kulturer. Dessa erfarenheter bör sedan kunna användas även i arbetet med andra grupper av traditionsbärare inom andra kunskapssystem. Man kan här också utveckla tankar om kunskapsbevarande genom lokala produkter och landsbygdsutveckling kopplat med natur- och kulturturism och annan verksamhet. Under 2008 genomfördes en enkätundersökning rörande myndigheternas och samhällets syn på fäbodbrukets framtid. Resultatet från undersökningen kommer att sammanställas och analyseras under våren 2009.

Bevarande av kunskap handlar även om att överföra kunskap till nya utövare, nya generationer. Under 2008 har därför arbetet fortsatt med att utveckla nätverk och metoder för medvetandegörande av det viktiga område där natur och kultur möts. Traditionell kunskap och etnobiologi kan fungera som verktyg för att väcka intresse för biologi och naturvård samt ett fördjupat miljötankande. Samtidigt kan ett intresse för biologi via traditionell kunskap verka även i andra riktningen och skapa ett intresse i tankar runt kulturlandskap, kulturhistoria och kulturarvsbevarande. Den kan också utgöra ett verktyg för integration och bevarande av såväl kulturella skillnader som likheter. Vi är inte alla lika, men alla berikar mångfalden. Målet är att bidra till att skapa förutsättningar för en långsiktigt hållbar utveckling och bevarande av biologisk och kulturell mångfald. En lokal kulturell identitet bör i högsta grad vara förknippad med den biologiska mångfalden och det omgivande kulturlandskapet.

En förutsättning för att Naptek ska kunna fungera effektivt är att verksamheten genomförs i samverkan med olika befintliga organisationer och myndigheter samt att intentionerna sprids som ringar på vattnet. Vi har därför valt att främst verka inom projekt som utgör samarbeten med organisationer och personer som är engagerade i områden som tangerar Naptek:s uppdrag. Därigenom menar vi att vi lättare kan stimulera andra att arbeta inom vår intressesfär. I enlighet med artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald försöker vi så långt som möjligt låta processen ha en styrning underifrån för att möta behoven och skapa förutsättningar för en fungerande samverkan. Samarbete handlar till stor del om att mötas, anpassa sig och låta sig berikas, men att ändå fortsätta verka inom sitt mandat. En samverkan med ideella organisationer med olika förutsättningar innebär att tidplaner och målsättningar måste skapas gemensamt och ha en inbyggd flexibilitet, en insikt som vi bär med oss från Naptek:s tredje verksamhetsår och halvtid på regeringsuppdraget.

1. Allmän bakgrund:

Internationellt har man uppmärksammat att ”ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livssätt” ofta har en närmare koppling till den omgivande naturen och naturresurserna än andra befolkningsgrupper, vilket medför att man förvaltar naturen på ett mer långsiktigt sätt. Därmed konstateras också att det moderna samhället med dagens produktion i mångt och mycket har visat sig vara ekologiskt ohållbart och att man därför i olika internationella fördrag och deklARATIONER (t.ex. Konventionen om biologisk mångfald, Agenda 21, Habitat II och Ramsarkonventionen) framhållit vikten av att lära av ”ursprungs- och lokalsamhällen” och att låta dessa komma till tals inom såväl naturvården som i landsbygdsutvecklingsfrågor. Man kan ifrågasätta om Sverige har några ”ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livssätt” eftersom de flesta av landets innevånare idag deltar i samhället på lika villkor och i stort har samma typ av vardagsliv med moderna bekvämligheter. CBM vill framhålla att Sverige snarare har *kunskapssamhällen med traditionella livssätt* så till vida att det ännu finns *traditionsbärare* eller *kunskapsbärare* utspridda över landet, vilka fungerar som en länk till den inte särskilt avlägsna tid då en majoritet av landets befolkning levde nära naturen och var beroende av dess resurser. Denna del av befolkningen med kunskaper från en mer naturmedveten tid kan visa sig vara särskilt betydelsefull i sökandet efter långsiktigt hållbara lösningar för bevarandet och användandet av den biologiska mångfalden och samhällsutvecklingen i stort.

Inom Konventionen om biologisk mångfald (CBD) återfinns ett antal artiklar som markerar vikten av traditionell kunskap och traditionella former av nyttjande av naturens resurser. Artikel 8j är den viktigaste av dessa och den internationellt mest uppmärksammade. Den lyder:

Varje fördragsslutande part skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt ... respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

I detta sammanhang vill vi också framhålla artikel 10c, som lyder:

Varje fördragsslutande part skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt ... skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande.

Det finns dessutom många andra delar av konventionstexten som direkt knyter an till programmets uppdrag, men som vi väljer att inte vidare kommentera här.

Centrum för biologisk mångfald (CBM) är en centrumbildning som är ett samarbete mellan Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet med uppgift att arbeta med initiering av forskning rörande alla aspekter på biologisk mångfald och spridning av sådana forskningsresultat till olika intressenter. Syftet är att verka som ett centrum med nationell verksamhet och en viktig utgångspunkt för arbetet är Konventionen om biologisk mångfald. Som en del av denna verksamhet startades 1997 *Människan, djuren och växterna – etnobiologi i Sverige* (etnobiologi är studiet av människans användning av och föreställningar om naturen och dess innevånare). Det är ett samarbetsprojekt mellan CBM, Åjtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Fredriksdals friluftsmuseum, Julita: Sveriges lantbruksmuseum (Nordiska museet), Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien, Naturhistoriska riksmuseet, Nordens ark, Nordiska kulturlandskapsförbundet och Stiftelsen Skansen. Projektets syfte är att visa på vårt historiska, nutida och framtida beroende av biologisk mångfald och dess kulturhistoriska aspekt för att visa vikten av att bevara den. På så sätt illustreras också människans positiva påverkan på landskapet och dess stora andel av människogynnad biodiversitet, vilket är en viktig aspekt i naturvårdsarbete och bevarandeinsatser vad gäller

lantraser och lantsorter. Projektet har framför allt verkat via tre delar; ett årligen återkommande etnobiologisymposium med varierande teman, en skriftserie vid namn *Studia ethnobiologica* och ett bokverk om tre volymer. Avsikten med det sistnämnda är just att visa på nyttjandet av naturens invånare till nytta och nöje. Tre volymer har publicerats: *Människan och naturen* (2001), *Människan och florán* (2005) och *Människan och faunan* (2007). Under 2006–07 övergick emellertid etnobiologiprojektet successivt att inkluderas i Naptek:s arbete, eftersom det till stor del handlar just om att synliggöra traditionell och lokal kunskap kopplad till den biologiska mångfalden sträcker sig denna insats också över flera av programmets deluppgifter. Ytterligare volymer i detta bokverk som förtydligar kopplingen mellan kultur och natur samt traditionell kunskap relaterad till naturresurserna är under diskussion.

Från 25 april 2002–1 februari 2004 genomförde CBM på uppdrag av regeringskansliet en utredning av hur artikel 8j inom Konventionen om biologisk mångfald kan tolkas och genomföras för svenskt vidkommande. Denna resulterade i rapporten *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige* av Håkan Tunón¹. Slutsatserna från denna rapport inkluderades i propositionen *Svenska miljömål: ett gemensamt uppdrag* (Prop. 2004/05:150). Den 15 december fattades ett regeringsbeslut om att uppdra åt CBM att inrätta ett ”nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald” med början 1 januari 2006. I regeringsbeslutet som initierade Naptek ges programmets huvudinriktning:

Centrum för biologisk mångfald (CBM) ges i uppdrag att, i samråd med Sametinget beträffande frågor som rör samisk kultur, och efter samråd med andra berörda, utveckla samt genomföra ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap, relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Vad som anförs i prop. 2004/05:150 Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag, liksom konventionen om biologisk mångfald och dess artikel 8(j), skall gälla som utgångspunkt för arbetet. Programmet skall ha särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till den samiska kulturen.

Programmet skall innehålla följande element: i) kartläggning och dokumentation, ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt iv) stimulera forskning. Programmet bör arbeta genom samverkan med olika intressenter såsom myndigheter, näringslivet och andra berörda organisationer och aktörer. Vidare bör programmet innefatta internationellt utbyte, inklusive processen inom konventionen om biologisk mångfald rörande denna fråga.

Regeringsbeslut M2005/6448/Na 59

I själva beslutet fördjupade man sig dock inte specifikt i bakgrunden till behovet av att inrätta ett nationellt program för dessa frågor. Detta hade redan gjorts i propositionen:

Regeringen bedömer att bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap relaterat till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald har betydelse för möjligheten att uppnå *Ett rikt växt- och djurliv* och även de övriga miljökvalitetsmål som behandlar biologiska resurser. Lokal delaktighet och förvaltning där hänsyn tas till lokal och traditionell kunskap kan gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle, kan främja lokala produkter viktiga för landsbygdsutveckling och kan bevara traditionell markanvändning.

Prop. 2004/05:150 ”Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag”, s. 225

Tanken är således att programmet ska arbeta med lokal och traditionell kunskap för att skapa förutsättningar för att uppnå såväl miljökvalitetsmålen som det övergripande målet med ett framtida hållbart samhälle. Arbetet kommer därför att inbegripa en mängd olika projekt och

¹ Nedladdningsbar (<http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift10.pdf>)

delprojekt av mycket varierande art, omfattning och arbetsinsats. Avsikten är att de olika insatserna sammantaget via de fyra elementen (i) *kartläggning och dokumentation*, ii) *åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap*, iii) *spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter*, samt iv) *stimulera forskning*) ska bidra till att uppnå målen. I detta sammanhang kan det vara viktigt att framhålla att det i texterna från Konventionen om biologisk mångfald framhålls:

A majority of Parties within Europe consider the category of “traditional knowledge” in the context of Article 8(j), to be inappropriate to their national situation. Yet such knowledge does exist and, according to the responses of a small (and not necessarily representative) number of groups and individuals, has the potential to be put to use in the management, conservation and sustainable use of biological diversity. If awareness of the existence of traditional knowledge is further developed, through extending appreciation of what constitutes traditional knowledge within the context of Article 8(j), then not only will a more accurate picture of the current state of retention of traditional biodiversity-related knowledge be possible, but so also will further use of such knowledge be toward the aims of the CBD.

UNEP-WCMC, 2003, ”Traditional Lifestyles and Biodiversity Use. Regional report: Europe & Russia”, s. 21

Programmet ska enligt uppdraget ha ett särskilt fokus på lokal och traditionell kunskap inom den samiska kulturen, men också andra lokalsamhällens kunskapssystem inbegrips i arbetet. Detta var en av slutsatserna i utredningen om artikel 8j, som låg till grund för regeringsbeslutet om Naptek². Även svenska regeringskansliet har framhållit att det nationella arbetet med artikel 8j innefattar alla lokalsamhällen med traditionella kunskapssystem och inte enbart den samiska kulturen som man kanske inledningsvis skulle förledas att tro utifrån skrivningen om ”ursprungliga och lokala samhällen” (”indigenous and local communities”). Detta framgår även tydligt i miljömålspropositionen (Prop. 2004/05:150, s. 225) och i regeringsbeslutet i och med att det fokuseras på ”lokal och traditionell kunskap”.

Vi har därmed klarlagt att ytterligare grupper inom landet med traditionella levnadssätt omfattas av programmets verksamhet. Många av dessa traditionsbärare kan komma att spela stor roll i arbetet att bevara biologisk mångfald och utveckla ett hållbart samhälle. En av Naptek:s huvuduppgifter är att få samhället att i större utsträckning ta hänsyn till den kunskap som sådana traditionsbärare besitter vad gäller lokal förvaltning av biologiska resurser.

² Tunón, H. 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige*. CBM, Uppsala. Nedladdningsbar på <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift10.pdf>

2. Programmets organisation

CBM har uttryckligen fått uppdraget att ”i samråd med Sametinget beträffande frågor som rör samisk kultur, och efter samråd med andra berörda, utveckla samt genomföra ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap, relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald” och har därför det formella ansvaret att driva programmet. Det övergripande ansvaret för programmet vilar därför hos CBM:s styrelse, men för den löpande verksamheten har CBM:s föreståndare Urban Emanuelsson utsett Håkan Tunón till programchef och koordinator för verksamheten. Till programmet är också ett programråd knutet vars uppgift är att vara rådgivande i frågor av generell eller specifik natur. Dess medlemmar ska dessutom kunna fungera som referensinstanser för specifika frågeställningar.

Tunón ansvar för den löpande verksamheten inom programmet i linje med programrådets rekommendationer och efter rimlig förankring med Emanuelsson och vid behov även CBM:s styrelse. Programledningen har också regelbundna avstämningar med Sametingets kansli rörande frågor med specifik koppling till samisk kultur eller på annat sätt inom Sametingets intressesfär.

2.1. Programrådets sammansättning

Eftersom programmet har och framgent kommer att ha en verksamhet som sträcker sig från etnologi och folkloristik till immaterialrätt och landsbygdsutvecklingsfrågor så utarbetades under början av 2006 en lista på organisationer och myndigheter som var relevanta för de olika delarna av verksamheten. Det slutliga beslutet om sammansättningen av programrådet fattades av CBM:s styrelse i samband med mötet 2 maj 2006 och sedan av de respektive organisationerna. Samtliga tillfrågade organisationer accepterade att delta i programrådet, vilket borgar för en god bredd i kompetens- och intresseområden till fromma för programmets framtida verksamhet. Ordförande för programrådet är Urban Emanuelsson och föredragande är programmets koordinator Håkan Tunón. De organisationer som ingår i programrådet³ är:

Ájtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum
Avdelningen för humanekologi, Lunds universitet
Friluftsmuseernas samarbetsorganisation (FRI) (Fredriksdals friluftsmuseum)
Jordbruksverket
Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Lantbrukarnas riksförbund
Länsmuseerna (Jamtli – Länsmuseet i Jämtlands län)
Länsstyrelsen i Gävleborgs län
Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA) (Julita – Sveriges lantbruksmuseum => Göteborgs naturhistoriska museum)
Naturvårdsverket
Nordiska kulturlandskapsförbundet
Nordiska museet
Riksantikvarieämbetet
Riksorganisationen Hela Sverige ska leva
Sametinget
Sportfiskarna
Institutet för Språk- och folkminne (SOFI)
Stiftelsen Skansen
Svenska jägareförbundet

³ Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Naturvårdsverket, Sveriges Hembygdsförbund och Sveriges jägareförbund bytte representation i programrådet under 2008.

Under 2008 har programrådet sammanträtt tre gånger varav ett genomfördes som heldagsmöte i Uppsala och ett i Göteborg samt ett tvådagarsmöte i Jokkmokk 4–5 februari. Tanken är att programrådet ska sammanträda två till tre gånger om året och att åtminstone ett av dem ska vara ett flerdagsmöte för att skapa möjlighet till fördjupade diskussioner.

Vid sidan av programrådet så har vi dessutom en kontinuerlig och nära samrådsprocess med personal vid Sametingets kansli. En samrådsgrupp bildades därför för uppdraget med Håkan Tunón och Marie Byström från Naptek och Ulla Barruk Sunna och Inez Svonni Fjällström från Sametinget. Denna grupp har av naturliga skäl främst fokuserats till frågor rörande den samiska kulturen, men även andra aktiviteter har diskuterats. Alla Napteks svar till Miljödepartementet inom CBD-processen har i förväg diskuterats och stämts av med Sametinget.

2.2. Nationell tematisk fokalpunkt

I april 2006 accepterade CBM och Naptek att fungera som nationell tematisk fokalpunkt för frågor rörande traditionell kunskap och artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Inom CBD finns nationella och tematiska fokalpunkter för varje land. De tematiska fokalpunkterna, exempelvis gällande traditionell kunskap, fungerar som kontaktyta inom landet och mellan länderna i frågor som gäller detta specifika ämnesområde. Detta innebär exempelvis att Naptek ger råd till regeringen i frågor som rör traditionell kunskap inom ramen för artikel 8j:s tillämpning och diverse remisser med relevans för ämnet traditionell kunskap och ursprungs- och lokalsamhällens delaktighet i för dem relevanta processer. I arbetet med att utveckla remissvar strävar vi efter en så bred involvering av organisationer som möjligt, både brukarorganisationer och myndigheter. Avsikten är även att ytterligare utveckla metoder att kunna remittera frågor brett för att skapa fungerande beslutsunderlag. En organisatorisk uppgift av vikt är därför att utveckla ett system med kontaktpersoner vid olika organisationer och myndigheter för att på så sätt effektivisera implementeringen av CBD och öka delaktigheten i den nationella diskussionen rörande relaterade frågor. Under 2008 har vi också bidragit med information och synpunkter till Sveriges fjärde nationella rapport till CBD-sekretariatet.

Preliminära översättningar från engelska till svenska har gjorts av ”Arbetsprogrammet för genomförandet av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom konventionen om biologisk mångfald” och ”Element i en uppförandekod för att säkerställa respekt för ursprungs- och lokalsamhällens kulturella och immateriella arv som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald” till svenska. Eftersom uppförandekoden ännu inte är definitiv utan föreligger endast som arbetsdokument är översättningen preliminär. Översättningar av dokument rörande CBD är tänkta att öka tillgänglighet och delaktighet i genomförandet av konventionen i allmänhet och artikel 8j i synnerhet.

2.3. Verksam personal inom programmet

Under 2008 har följande personer varit verksamma inom programmet i större omfattning:

- Marie Byström (50 %)
- Anna Dahlström (40 %, i samarbete med Avdelningen för agrarhistoria, SLU)
- Sofia Gylje (50 % under maj–juni)
- Mattias Iwarsson (50 %)

- Tommy Lennartsson (50 %, under november–december)
- Weronika Axelsson Linkowski (50 %, tjänstledig fr.o.m. april)
- Stephen Manktelow (50 %)
- Anders Tivell (50 %, i samarbete med Institutionen för stad och land, SLU)
- Håkan Tunón (97 %) – *programchef*
- Gertrud Vallgård (5 %)
- Charlotta Warmark (50 %)
- Anna Westman (75 %, under november–december)

Ytterligare ett antal personer har varit knutna till programmet via andra organisationer.

2.3. Programmets hemsida på Internet

Sedan 2007 har programmet en hemsida på den egna Internetdomänen www.naptek.se. Webbplatsen är avsedd att presentera programmets verksamhet på ett lättillgängligt sätt samtidigt som man ska komma åt rapporter från programmets olika aktiviteter. Avsikten är också att hemsidan via länkar ska kunna fungera som en nätverksplats för annan relevant verksamhet. Hemsidan är formgiven av CBM:s informatör Oloph Demker och hålls uppdaterad av Charlotta Warmark. Under 2008 har arbetet fortsatt med att utveckla hemsidan vi har exempelvis flitigt annonserat om olika evenemang, som anordnats i Naptek:s regi eller av andra aktörer inom området traditionell kunskap och biologisk mångfald. Vi har strävat efter att göra den mer lättillgänglig och att öka funktionaliteten. På hemsidan har även kopplats en funktion för att prenumerera på elektroniska nyhetsbrev från Naptek, samt internsidor för Naptek:s programråd. CBM:s informatörer har också i slutet av 2008 fått uppdrag att börja titta på möjliga lösningar och programvara för att koppla ett eller flera diskussionsforum⁴ till Naptek:s hemsida.

⁴ Liknande typer av diskussionsforum finns t.ex. på hemsidorna alternativ.nu (<http://www.alternativ.nu/smf/index.php>) och odla.nu (<http://www.odla.nu/forums/>).

3. Verksamhetens inriktning

Under 2007 och 2008 har vi också arbetat med att förtydliga målen och delmålen med verksamheten för att skapa förutsättningar att kvantifiera insatserna. Tillsammans med programrådet har Naptek formulerat följande skrivning rörande verksamhetens huvudsakliga och långsiktiga mål:

Naptek:s långsiktiga mål är att utveckla former för att bevara och nyttja lokal och traditionell kunskap. Därvid skall man skapa förutsättningar för integrering av lokal och traditionell kunskap i samhället på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden bevaras och nyttjas hållbart.

Naptek ska verka för att:

- undersöka och utveckla olika möjligheter för lokal förvaltning av biologiska resurser samt landskapsvård och landsbygdsutveckling utifrån lokal och traditionell kunskap och samtidigt stärka lokal kulturell identitet,
- utveckla metoder för lokalt förankrad dokumentation av traditionell kunskap samt inspirera lokala aktörer till sådana initiativ,
- genomföra olika insatser för att få samhället att sätta större värde på lokal och traditionell kunskap, exempelvis genom att
 - + visa på kunskapens värde för biologisk mångfald och miljömål
 - + visa på ekologiska, ekonomiska och energimässiga vinster av traditionella sedvänjor, kulturlandskap och småskaliga produktionssystem

Avsikten är naturligtvis att det huvudsakliga målet ska vara övergripande för all verksamhet och alla delmål. Syftet är också att särskilt verka för bevarande, nyttjande och spridande av den lokala och traditionella kunskap som inverkar gynnsamt på bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald.

Arbetet har hittills omfattat punktinsatser som på olika haft direkt eller indirekt beröring med de fyra (fem) punkter som regeringen i sitt beslut uppdrog åt programmet att verka inom:

- i) kartläggning och dokumentation,
- ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
- iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter,
- iv) stimulera forskning, samt
- (v) ha en internationell koppling.

Man kan konstatera att många av programmets insatser samtidigt avses bidra till verkställandet av flera av dessa fem punkter. Initialt har verksamheten syftat till att genomföra olika punktinsatser som driver arbetet framåt längs hela verksamhetsfältet; från akademiska aspekter på etnobiologisk forskning över till praktiska frågor rörande landsbygdsutveckling och lokal förvaltning. En av tankarna har varit att lokal och traditionell kunskap behöver synliggöras i ett helhetsperspektiv (utifrån alla synvinklar), och de insatser som genomförts initialt har valts bl.a. utifrån det perspektivet.

Under 2006 inriktades arbetet mest på att synliggöra programmet och att knyta upp samarbetspartners för framtida projekt. Detta arbete har särskilt fokuserats på lokala grupper och traditionsbärare för att beskriva Naptek: inriktning och mål. Utöver det uppenbara kontaktsökandet kan detta samtidigt ses en insats för att höja statusen för lokal och traditionell kunskap och således även väcka intresse för att upprätthålla kunskapen i sig. Detta arbete fortgår kontinuerligt. I samråd med programrådet i synnerhet och andra intressenter i

allmänhet pågår även en kontinuerlig omprövning hur arbetet bör genomföras och vilka delar som måste betraktas som särskilt angelägna. Under 2007 och 2008 har syftet varit att visa på resultat från de olika insatserna inom programmets verksamhet samt fundera på vilka ytterligare tematiska insatser som är önskvärda under de återstående tre åren. Först kommer de olika delarna i uppdraget och gjorda och pågående insatser att presenteras översiktligt under respektive rubrik (3.1–3.5) [=de fem punkterna i regeringsbeslutet] och därefter återkommer en del av insatserna listade under kapitel 4 för att mer ingående presenteras där under ett antal övergripande rubriker.

3.1. Kartläggning och dokumentation

En målformulering för detta delmål lyder:

Naptek ska skapa förutsättningar för ett landsomfattande dokumenterande av lokal och traditionell kunskap av relevans för bevarande och hållbart nyttjande. Detta kan ske genom de flesta av programmets aktiviteter, men man kan dock särskilt framhålla:

- + att utveckla en kunskapsportal
- + att samarbeta med hembygdsrörelsen
- + att ge stöd till lokala initiativ där nu levande traditionell kunskap kartläggs (ex inom det samiska initiativet [se s. 21] och samarbetet med Bråbygden [se s. 27] samt i form av pilotprojektet rörande eco-mapping vid fåbodar [se s. 27])
- + att inspirera andra att agera inom området kartläggning och dokumentation (föreläsningar på universitetskurser, publicera egna skrifter (etnobiologibokverket), ge stöd till särskilda insatser, som *det samiska initiativet* eller pilotbygder inom Hållbara bygder.

En viktig fråga för Naptek har varit att tidigt genomföra konkreta insatser som skapar möjligheter till kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och traditionella sedvänjor. Redan 2006–2007 inleddes det samarbete med Sametinget som vi har valt att kalla för *det samiska initiativet* (se 4.1. *Samiska initiativet*). Detta arbete syftar till att inom det samiska samhället lyfta frågan om en aktiv kartläggning och ett bevarande av traditionell kunskap och immateriellt kulturarv inom den samiska kulturen. Insatsen är avsedd att aktivt bidra till att bevara samisk traditionell kunskap, att stärka den samiska kulturella identiteten och ge en ökad förståelse för hållbart nyttjande av biologiska resurser och ekosystem inom de samiska näringarna.

Ett annat initiativ som genomförs för att skapa förutsättningar för en mer omfattande insats rörande dokumentation av lokal och traditionell kunskap är att i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund (se 4.2. *Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen*) utveckla ett inspirations-/kursmaterial för kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och lokala traditioner. En förhoppning är att en betydande del av hembygdsrörelsens närmare en halv miljon medlemmar ska kunna medverka till att uppfylla en del av programmets uppdrag, dvs att kartlägga traditionell kunskap och sedvänjor och därmed bevara dessa till eftervärlden. Det är emellertid viktigt att notera att kartläggande och arkivering i sig är en otillräcklig insats att bevara till eftervärlden utan det måste till någon form av konkret överföring, förmedling och inläring från generation till generation. Eftersom kunskapen i mångt och mycket är praktisk måste den för att vara funktionell bevaras *in situ*.

För att akademiskt skapa ett mer påtagligt intresse för att dokumentera och kartlägga traditionell kunskap genomfördes under hösten 2006 ett symposium med titeln ”Litteratur och källor till etnobiologisk kunskap”. De bidrag som presenterades där avsågs att ingå i ett särskilt symposiekompedium, men med tiden har vi valt att gå vidare med ämnet och

kompletterat med ett stort antal ytterligare författare. Avsikten är att resultatet ska vara bli en regelrätt antologi om hur man praktiskt och källkritiskt hanterar olika typer av källmaterial; en sorts handbok för fördjupad forskning inom området människors nyttjande av biologisk mångfald historiskt och i vår samtid. Målet är att därmed skapa förutsättning för ett ökat akademiskt intresse att initiera forskning rörande lokal och traditionell kunskap. Detta kan ses som en mer akademisk inspirationskrift avsedd för en delvis annan målgrupp än det material som produceras i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund. Förhoppningen är att stimulera till fler samarbeten över ämnesgränserna rörande denna typ av forskning. Denna skrift är planerad att utkomma under våren 2009.

Inom Naptek har vi även valt att särskilt lyfta fram en dokumentationsteknik som på engelska kallas *eco-mapping* eller *cultural mapping*. Det är ett samlingsnamn för en mängd olika metoder som syftar till att synliggöra existerande traditionell/lokal kunskap om naturen och visa hur lokalsamhällen lever i och brukar naturen. Tekniken innebär att traditionell ekologisk kunskap kartläggs i en deltagande lokal process, ofta i kartform och kan gärna med fördel läggas in i ett geografiskt informationssystem (GIS). Tekniken har i andra länder varit banbrytande för att exempelvis uppmärksamma traditionell kunskap, lösa markkonflikter och åstadkomma trädning av kunskap över generationsgränserna i samhällen där yngre i hög utsträckning förlorat tidigare generationers kunskap. Hugh Brody, som var en av initiativtagarna till de första *eco-mapping*-studierna i Kanada på 1970-talet, har för Naptek:s räkning deltagit i seminarier i Sverige vid två tillfällen samt besökt Kustringen utanför Kalix. Kustringen bedriver sedan ett antal år en egen lokalt driven process från 2006 med ett visst stöd av Naptek. Syftet är att få underlag för en dialog med relevanta myndigheter för att i framtiden kunna återinföra traditionellt fiske parallellt med det moderna industrifisket. Under 2008 har Anders Tivell varit behjälplig i processen inom ramen för Naptek:s deltagande i projektet *Hållbara bygder*⁵. Inom flera av pilotprojekten inom *det samiska initiativet* har man provat denna teknik för dokumentering av samisk traditionell kunskap och naturresursanvändning i det samiska kulturlandskapet. En för Naptek relevant förhoppning vore att ett synliggörande av samiskt naturresursanvändande i landskapet skulle kunna jämföras med förekomsten av naturvärden. Detta skulle vara en insats i enlighet med hela grundidén bakom artikel 8j, nämligen kopplingen mellan traditionell kunskap och *in situ*-bevarande av biologisk mångfald. Naptek har för avsikt att skapa lättillgängliga handledningar för olika målgrupper; hur man rent praktiskt går tillväga vid ett sådant arbete. En annan användning av *eco-mapping* är att även synliggöra vanliga medborgares användande av landskapet inför stadsplanering och infrastrukturprojekt. Då används ibland termen *participatory mapping*. Detta borde vara ett självklart verktyg för att på ett demokratiskt sätt låta lokalbefolkningen styra den lokala samhällsutvecklingen utifrån sina egna värderingar. Idag sker mycket av samhällsplaneringen helt utan inblandning av lokala invånare och lokal kunskap förutom i samrådsförfarandet och då ofta i ett mycket sent skede då större ändringar ofta i praktiken är omöjliga. Kontinuerligt genomförda kartläggningar hur och till vad lokalbefolkningen använder landskapet borde vara ett nödvändigt underlag i planeringen på samma sätt som miljökonsekvensbeskrivningar och arkeologiska undersökningar är det redan idag. Det skulle kunna leda till en tydligare medborgarstyrning av prioriteringarna inom samhällsplaneringen. Naptek har under hösten 2008 fört en dialog med MKB-centrum vid SLU om möjliga gemensamma projekt vad gäller hur lokal och traditionell kunskap skulle kunna bli en naturlig del av konsekvensbedömningarna. Detta kan leda till tydliga incitament för kartläggning av relevant kunskap.

⁵ Se bl.a. rapporten: Tivell, Anders, 2008. *En utvärdering av Kustringens arbete med Likskärs naturreservat, Kalix kommun.* (<http://www.naptek.se/dokument/Kustringenrapport.pdf>)

Naptek stödjer även en sammanställning av ett mycket omfattande folkminnesmaterial om äldre tiders naturresursanvändning i nybyggarsamhällen i södra Lappland. Detta arbete görs av forskaren och författaren Rolf Kjellström som tidigare bland annat har arbetat på Nordiska museet och publicerat ett antal böcker om traditionell kunskap och sedvänjor bland samer och nybyggare. Detta projekt har för avsikt att ta ett helhetsgrepp om nybyggarkulturens nyttjande av de biologiska naturresurserna för överlevnad och det är troligt att det kommer att resultera i en eller flera volymer under de kommande åren.

Ett önskvärt koncept som kopplar an till arbetet med kartläggning och dokumentation är upprättandet av en interaktiv hemsida på Internet (se 4.3. *Kunskapsportal*) för rapportering av information av värde för att uppfylla programmets uppdrag att bevara och sprida traditionell kunskap. Tankarna med detta är att möjliggöra för alla intresserade med en Internet-uppkoppling att studera inmatade uppgifter och kanske framför allt mata in uppgifter och information om traditionell kunskap eller traditionell hävd till en hemsida. Detta arbete ska sedan kunna genomföras på ett analogt sätt som arbetet med Artportalen (www.artportalen.se) fast istället för biologiska observationer bör man kunna inkludera etnologiska sådana. Förutsättningar för en sådan portal har under 2006 och 2007 diskuterats inom Naptek:s programråd och under 2008 har frågan ytterligare begrundats. Den bedöms fortsatt intressant, men någon portal har emellertid inte ännu realiserats.

3.2. Åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap

Den delmålsformulering för detta som vi har arbetat med lyder:

Praktisk erfarenhetsbaserad kunskap kan ses på två plan, dels ett översiktligt omfattande att eller hur något görs, vilket är relativt enkelt att dokumentera, och dels ett djupare som inbegriper ett tänkande som förklarar varför man gör på ett visst sätt. Detta djupare plan förutsätter att kunskapen bevaras och upprätthålls inom ett större kunskapssystem och inte som fragment *ex situ*. Allmänt kan framhållas att detta kräver politiska förutsättningar för ett fortsatt bruk av kunskapen *in situ* och under en övergångstid troligen även ekonomiskt stöd.

Detta kan ske genom:

- + att genomföra granskningar av föreskrifter och regelverk och skapa incitament för upprätthållande av specifika aktiviteter och därmed det med aktiviteten kopplade kunskapssystemet
- + att främja exempelvis lokalproducerade produkter och olika former av natur- och kulturturism, vilket kan skapa en ekonomisk livskraft för en särskild aktivitet (För Naptek:s del handlar det främst att framhålla möjligheten och visa på och sprida goda exempel)

Tanken med detta är att ett upprätthållande av lokala och traditionella kunskapselement innefattar ett bevarande *in situ*, inom själva kunskapssystemet, dvs ett bevarande av kunskapen i dess rätta sammanhang och i praktiken. Därmed skapas förutsättningar för att behålla de enskilda kunskapselementen och hela kunskapssystem istället för att endast dokumentera enstaka kunskapsfragment. Man riskerar då inte på samma sätt att det uppkommer kunskapsluckor som ofta är fallet vid uppteckningar. Detta är avgörande för att ha en tillräcklig kunskap som kan anpassa sig till förändrade villkor orsakade av exempelvis global uppvärmning och förändrad flora och faunan. Det är viktigt att komma ihåg att lokal och traditionell kunskap är och har alltid varit i ständig omdaning för att ta hänsyn till omgivande förändringar och förutsättningar.

Inom etnobiologiprojektet ”Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige” vid CBM (1997–2007) har vi som tidigare nämnts arbetat med utgivningen av ett etnobiologibokverk omfattande böckerna ”Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1” (2001) och ”Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2” (2005) samt ”Människan och faunan: etnobiologi i Sverige 3” (2007). Det övergripande syftet med bokverket (se även 4.4. *Pedagogiska projektet*) har varit att lyfta fram mångfalden av vårt historiska och nutida beroende av biologisk mångfald samt den potentiella nyttan en bevarad biodiversitet kan leda till. Även bredden på vår traditionella kunskap relaterad till biologisk mångfald framhålls. Utgivandet av dessa och liknande böcker kan sägas innebära en insats för såväl kartläggning och dokumentation som upprätthållande av lokal och traditionell kunskap. Dessa böcker har fått en viss uppmärksamhet bland allmänheten och även kommit att användas som kurslitteratur på vissa högskolekurser. En förhoppning är att bokverket ska väcka intresse hos läsarna att engagera sig i kartläggning och bibehållande samt så småningom i kunskapsportalens möjlighet att interaktivt förhålla sig till kunskapsdokumentationen.

Inom arbetet för att utvärdera olika metoder att upprätthålla/bibehålla traditionell kunskap inom lokala kunskapssamhällen har vi valt att försöka mer djuplodande analysera situationen för fåbodbrukare (se 4.5. *Fåbodbruket*). Fåbodbruket är en mångfasetterad näring i vilken traditionell kunskap rörande allt från djurskötsel och betesförbättrande åtgärder till livsmedelsproduktion ryms och fortfarande i det stora finns bevarat hos vissa brukare. Det därmed förknippade utmarksbetet och eventuell fodertäkt kan också förmodas ha gynnsam inverkan på den biologiska mångfalden i närområdet. Näringen omfattar dessutom en produktion som till skillnad från övrigt jordbruk beräknas ha en positiv balans vad gäller insatt respektive uttagen energi. Samtidigt är den kulturhistoriskt förankrad och turistiskt intressant. En viktig del i tankegångarna har därför varit att se hur och på vilka bevekelsegrunder man kan sträva efter att upprätthålla ett helt kunskapsystem.

Vid sidan av programmets insatser vad gäller den samiska kulturen har vi under 2007–2008 valt att lägga in stora resurser i projektet ”Hållbara bygder 2”, som är ett samarbete med Institutionen för Stad och Land på SLU, Riksorganisationen Hela Sverige ska leva och Naturskyddsföreningen med finansiellt stöd från Jordbruksverket (se 4.6. *Hållbara bygder och innovativ förvaltning*). Projektet har bjudit in ett tjugofemtal lokala utvecklingsgrupper från landsbygden i Sverige. Syftet är att bygderna var för sig och tillsammans ska söka vägar för ett hållbart samhälle då vi vet att klimatet förändras, oljan sinar och många ekosystem redan är under svår stress. Pilotbygdernas arbete skulle inledas under vårvintern 2008 men förseningar vad gäller möjligheten för bygderna att få stöd för sitt arbete från landsbygdsprogrammet och Leader har gjort att arbetet i flera bygder har gått i stå. Naptek har lagt särskild vikt att i detta projekt lyfta fram värdet av lokal och traditionell kunskap i pilotbygdernas eget arbete för hållbar utveckling.

3.3. Spridning av lokal och traditionell kunskap till olika målgrupper

För att möjliggöra såväl kartläggning som upprätthållande av lokal och traditionell kunskap krävs att information sprids om både vilken slags kunskap det handlar om och vilken potentiell nytta samhället kan ha av den. Många av de olika verksamheter som genomförs inom programmet fungerar parallellt som insatser för att sprida information till olika relevanta målgrupper. En mycket viktig målgrupp är naturligtvis de kommande generationerna och vi har därför initierat ett pedagogiskt projekt (se 4.4. *Pedagogiska projektet*), som främst inriktar sig på såväl skolan som övriga barn- och ungdomsverksamheter. Vår bedömning har varit att programmet får bäst effekt genom att vända sig till personer som arbetar med skolan och med barn och ungdomar snarare än att vända sig direkt till själva huvudmålgruppen. Ett första steg

har varit att skapa ett gränsöverskridande nätverk för människor och organisationer som sysslar med frågor rörande pedagogik inom och informationsspridning om gränssnittet mellan natur och kultur, såsom personal vid naturskolor, naturum, friluftsmuseer, läns museer, lokala museer och många andra instanser. Under 2008 har vi inlett ett elektroniskt nyhetsbrev. I detta tipsar vi om spännande initiativ runt om i Sverige som på olika sätt arbetar med natur, kultur och traditionell handlingsburen kunskap. Syftet är att skapa ett utbyte kring lärande och pedagogik i mötet mellan natur, kultur och traditionell kunskap och nyhetstips från hela landet, till framtida nyhetsbrev, tas gärna emot via mejl från dess läsare.⁶ Napteks insatser bör främst lyfta upp den traditionella kunskapen och dess koppling till hållbar utveckling och bevarande av biologisk mångfald. I det pedagogiska sammanhanget ser vi traditionell kunskap och etnobiologi som verktyg för att väcka intresse för biologi och naturvård samt bidra till ett fördjupat miljötankande. I april 2008 genomfördes en andra workshop på temat ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet”. Underrubriken var denna gång ”Så kan skola och natur- & kulturorganisationer arbeta tillsammans”, ett ämne som belystes utifrån en mängd olika vinklingar. Konceptet med pedagogiska workshops har skapat möten och dialog mellan ett antal olika grupper som sällan möts på samma arena och även från denna andra workshop kommer en rapport att publiceras på programmets hemsida.⁷

Även vårt samarbete med Sveriges hembygdsförbund kopplar an till såväl kulturarv, naturvärden som hållbar utveckling. I det samarbetet har vi medverkat i EU-projektet CultRural (se 4.2. *Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen*) inom programmet ”Culture 2000”. Det första arbetsmötet hölls på Skansen i november 2006 där Naptek presenterade sin verksamhet. Projektet kommer att löpa fram till och med 2009 och är ett samarbete med kulturhistoriska institutioner och museer i Grekland, Bulgarien, Italien, Frankrike, Polen och Ungern. Syftet är att lyfta fram landsbygdens kulturarv och dess koppling till långsiktigt hållbar utveckling. Inom projektet är det tänkt att ett antal nationella och internationella seminarier ska genomföras och det ska produceras ett par vandringsutställningar som kan turnera mellan de inblandade länderna. Det preliminära temat för den vandringsutställning som Hembygdsförbundet medverkar i är ”I skuggan av miljö-, klimat- och energifrågorna kan traditionell kunskap vara en källa till inspiration, innovationer och teknikutveckling för ett modernt uthålligt samhälle”. Inom projektet genomfördes nationella seminarier på temat ”Kulturarvet som resurs när oljan tar slut” på Länsmuseum Gävleborg i maj 2007 och ”Vad har hembygdsrörelsen att erbjuda framtiden?” på Stabygården i Högsby i Småland 15 mars 2008. Parallellt har inom CultRural arbetet med vandringsutställningen pågått och produktionen av en inspirationsskrift som ska kunna användas som kurslitteratur inom lokala studiecirkel ned avsikt att dokumentera lokala traditioner kopplade till naturresurs- och markanvändning.

För att sprida lokal och traditionell kunskap till lämpliga målgrupper och initiera relevant forskning har vi valt en strategi med särskilda kunskapssammanställningar och workshops för att identifiera kunskapsbrister (se 4.7. *Traditionell kunskap och biologisk mångfald*). Tanken är att visa på traditionell kunskap kopplad till olika sorters hävd som har uttalad betydelse för biologisk mångfald och kulturella värden. Under 2006 genomfördes därför en workshop rörande utmarksbete⁸ (särskilt borealt skogsbete, s.k. fåbodbete), traditionell kunskap och biologisk mångfald med särskilt inbjudna naturvårdsbiologer, agrarhistoriker, länsstyrelserepresentanter och fåbodbbrukare samt representanter från Jordbruksverket, Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket. Under 2007 genomfördes ytterligare ett seminarium

⁶ det går att teckna sig för nyhetsbrevet på hemsidan <http://www.naptek.se/omnaptek/nyhetsbrev.php>

⁷ <http://www.naptek.se/dokument/Rapportworkshop07.pdf>

⁸ <http://www.naptek.se/dokument/utmarksbete%20seminarierapport.pdf>

”Skötsel av naturbetesmarker”⁹ (samarrangemang mellan CBM och ArtDatabanken); ett betesseminarium med inbjudna artexperter från hela landet. Målet var att öka kunskapsmängden om skötsel av naturbetesmark. Under 2007 och 2008 har Weronika Axelsson Linkowski gjort en kunskapsmanställning över genomförda forskningsstudier rörande borealt skogsbete och dess påverkan på biologisk mångfald.¹⁰ Syftet var att samla kunskap om traditionellt nyttjande av utmarksbeten och dess betydelse för biologisk mångfald, med särskild betoning på borealt skogsbete. Rapporten ska också peka på kunskapsluckor och på så vis stimulera till ny forskning. Under 2008 har också Sofia Gylje och Tommy Lennartsson gjort en studie över hotade arters beroende av traditionell hävd som det framgår av Naturvårdsverkets åtgärdsprogram. Det är ett samarbete med ArtDatabanken och Naturvårdsverket. Målet har varit att förtydliga kopplingen mellan traditionell kunskap, hävd och biologisk mångfald. Studien slutrapporterades till Naturvårdsverket i december 2008, men har ännu inte publicerats.

Under 2008 har vi också valt att samverka med Svenska IALE (International Association for Landscape Ecology) i redaktionell bearbetning och utgivande av deras workshop-rapport ”Landskapets utmarker: hur värdera och sköta?”¹¹, vilken på ett relevant vis framhåller den historiska användningen av utmarkernas resurser; en användning som har påverkat de naturvärden och den biologiska mångfalden som vi ser idag och som har nära koppling till Napteks uppdrag.

3.4. Stimulera forskning

Man kan säga att de flesta av Napteks insatser vad gäller kartläggning, dokumentation, upprätthållande och spridande av lokal och traditionell kunskap även har förutsättningar att stimulera till forskning inom en mängd olika fält. Delmålsformuleringen lyder:

Forskning om lokal och traditionell kunskap genomförs till viss del, men det behövs ytterligare synliggörande, både inom och utom vetenskapssamhället, av kunskapsbrister eller av intressanta kopplingar mellan traditionell kunskap och exempelvis naturvård. Detta kan dessutom vara ett sätt att bedriva faktaöverföring och öka samhällets medvetenhet rörande dessa frågor.

Detta kan göras inom och utom Naptek genom:

- + att genomföra kunskapsmanställningar och ge ut böcker (faktaöverföring, kunskapsmanhang, kunskapsbrister)
- + att genomföra temadagar, symposier, workshops, etc. (faktaöverföring, kunskapsmanhang, kunskapsbrister)
- + att ge startbidrag till projekt som därmed kan få möjlighet till mer omfattande finansiering från annat håll (ex. Samiska initiativet, Bråbygden, Rolf Kjellström, bondedagböcker ...)

Symposiet ”Litteratur och källor till etnobiologisk kunskap” som hölls på KSLA hösten 2006 bör särskilt ses som ett synliggörande av forskningsfältet och tillgängliga källor till kunskap. Under 2007–2008 har arbetet med att redigera texter från föreläsarna på detta symposium till kapitel i en praktisk manual över hur man kan använda olika källor för utredning av specifika forskningsfrågor inom etnobiologi och traditionell kunskap. Allt eftersom arbetet har fortskridit så har detta material kompletterats med ytterligare relevanta kapitel och antologin har vuxit från ett symposiekompendium till en mer påtaglig lärobok. Denna kommer att

⁹ <http://www.naptek.se/dokument/Bettesem071119.pdf>

¹⁰ <http://www.naptek.se/dokument/Skogsbete.pdf>

¹¹ <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift22.pdf>

skildra en stor mängd olika källor till kunskap om nutida och historiskt nyttjande av naturresurserna och kommer som sådan därmed att rikta sig väsentligt bredare mot den akademiska världen. Boken planeras att bli publicerad under första hälften av 2009. Även de olika kunskapssammanställningarna rörande nuvarande vetenskaplig position vad gäller kopplingen mellan olika typer av hävd och deras påverkan på biologisk mångfald, t ex förekomsten av traditionell hävd i åtgärdsprogram (se 4.7. *Traditionell kunskap och biologisk mångfald*) är viktiga element som har förutsättning att både stimulera till ny forskning inom relevanta områden och skapa förutsättningar för ett ökat inkluderande av traditionell kunskap i naturvård och landskapsplanering. Allt sedan Naptek:s tillblivelse har vi strävat efter att bidra till utvecklingen av en praktisk handlingsplan rörande det nationella arbetet med att bevara husdjursgenetiska resurser samt ett relaterat tvärvetenskapligt forskningsprogram. I det sammanhanget vill vi särskilt framhålla vikten av att väga in traditionell kunskap rörande avel, urval och skötsel och historiens roll i utvecklandet av det vi idag kallar lantraser.

I ett avtal med Institutionen för medicin och hälsa vid Linköpings universitet kommer en fördjupad studie att genomföras under 2008–2009 rörande hur olika akademiska discipliner använder och definierar begreppen *traditionell kunskap (traditional and indigenous knowledge)* och *lokal kunskap (local knowledge)*. Avsikten är att begreppen ska analyseras utifrån de gängse språkbruk som råder inom olika akademiska discipliner, såväl nationellt som internationellt. Parallellt genomförs en kartläggning över vilka personer som är aktivt verksamma inom detta område vid olika institutioner i Sverige.

3.5. Internationellt utbyte

I regeringsbeslutet framgick en önskan att programmet även bör innefatta internationellt utbyte. Detta kommer att ske och har redan skett inom den pågående diskussionen och processen inom Konventionen om biologisk mångfald och särskilt inom arbetsgruppen rörande artikel 8j och även WIPO:s (World Intellectual Property Organisation) *Intergovernmental committee on intellectual property and genetic resources, traditional knowledge and folklore*, men också i form av mer konkreta internationella samarbeten och forskningsprojekt. Ett övergripande delmål för detta är formulerat enligt följande:

Syftet med Napteks internationella utbyte är tvåfalt, dels att lära av andra och dels att sprida kunskap om våra erfarenheter med nationellt arbete rörande lokal och traditionell kunskap. Detta kan göras genom:

- + att arrangera och/eller delta i nationella och internationella möten, konferenser och liknande
- + att föra dialog och samverka med olika internationella aktörer, såsom myndigheter, akademiska institutioner, intresseorganisationer och enskilda personer

Under programtiden har Naptek samverkat med övriga CBM-projekt inriktade på internationell verksamhet, bl a SwedBio (Swedish International Biodiversity Programme, ett Sida-finansierat organ som ex. fungerar som helpdesk åt Sida och regeringen), SeedNet (ett Sida-finansierat projekt för att initiera nationella genbanker i olika länder på Balkan) och BioHeritage (ett CBM-finansierat projekt med fokus på frågor rörande biologisk mångfald och kulturlandskapet, särskilt ur ett internationellt perspektiv). I och med att Naptek under 2008 har delat medarbetare med det sistnämnda projektet (Anna Dahlström) har det mesta av samverkan skett i den gränzonen. BioHeritage har till stor del inriktat sig på olika hävdsystem i Östeuropa, särskilt i Rumänien, vilket är områden som visar stora likheter med äldre svenska brukningsformer. Som nämnts ovan har Naptek också under 2007–2008 varit delaktiga i EU-projektet CultRural, ett samverkansprojekt mellan kulturhistoriska institutioner

och museum i Sverige, Grekland, Bulgarien, Italien, Frankrike, Polen och Ungern. Sedan starten har vi haft utbyte med en mängd olika organisationer, t ex *African Biodiversity Network (ABN)*, *Gaia foundation* och *Southern African Development Community's Regional Environmental Education Programme (SADC REEP)* Under hösten 2008 har Naptek samverkat med Siljansnäs sockenkontor och Föreningen Sveriges fåbodbrukare rörande en ansökan till Svenska Institutet om ett utbyte mellan massajiska organisationer i Tanzania och främst fåbodbrukare i Dalarna.

Det internationella utbytet inom programmets ram visar att erfarenheter från arbete med lokal och traditionell kunskap oavsett om de är svenska eller internationella har många likheter och att det finns en god grund för ömsesidigt lärande. Vi har även fortsättningsvis för avsikt att på olika sätt och i olika sammanhang under de kommande åren visa på den svenska metoden att förverkliga intentionerna inom arbetsprogrammet för artikel 8j och att presentera hur vi verkar för en ökad lokal delaktighet från traditionsbärare från lokalsamhällen i stort och det samiska samhället i synnerhet.

4. Presentation av pågående projekt

Syftet med detta kapitel är att ytterligare beskriva och utveckla tankarna bakom några av de mer övergripande projekten både i sin helhet och vad gäller de insatser som har skett under 2008. Avsikten är att därigenom lite tydligare visa hur de olika projekten hänger ihop och vad våra avsikter med dem är. Redan tidigare har vi påpekat att merparten av de olika projekten har flerfaldiga syften att uppfylla vad gäller Naptek:s uppdrag:

- i) kartläggning och dokumentation,
- ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
- iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper,
- iv) stimulera forskning,
- och v) ha en internationell koppling.

4.1. *Det samiska initiativet*

I enlighet med regeringsuppdraget ska det nationella programmet dessutom ha ett särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till den samiska kulturen. I samverkan med Sametinget genomfördes därför först en förstudie över genomförda, pågående eller planerade forskningsstudier och dokumentationsinsatser rörande den samiska kulturen. Under hösten 2006 och början av 2007 genomförde Per Mikael Utsi förstudien på Sametingets uppdrag och med finansiering från Naptek. Utsis rapport¹² visade att det finns anledning för det samiska samhället att lyfta frågan om en aktiv kartläggning och ett bevarande av traditionell kunskap och immateriellt kulturarv inom den samiska kulturen. Vi har valt att kalla denna del av programarbetet för *det samiska initiativet* och avsikten är att det ska spela en roll i bevarandet av samisk traditionell kunskap, stärka den samiska kulturella identiteten och öka förståelse för hållbart nyttjande av biologiska resurser och ekosystem inom de samiska näringarna. Förstudiens resultat presenterades på Sametingets plenum i Storhogna i maj 2007 och Sametingets styrelse beslutade att tillsammans med Naptek inleda en pilotprojektfas. Under sommaren utlystes möjligheten för samiska aktörer att söka anslag för genomförande av pilotprojekt för dokumentation av samisk traditionell kunskap. I september genomfördes ett symposium ”Traditionell kunskap inom den samiska kulturen – praktiska metoder för att dokumentera och stärka traditionell samisk kunskap och kultur” för att entusiasmera eventuella sökande. Med gemensamma resurser från Naptek och Sametinget kunde åtta pilotprojekt igångsättas under slutet av 2007 och slutföras under 2008.

På försommaren undertecknade CBM och Sametinget ett formellt intentionsavtal för samarbetet. I juni 2008 genomfördes en workshop: ”*Dokumentation av traditionell kunskap inom den samiska kulturen – frågor om etik och praktiska erfarenheter*”. Under denna gav de flesta pilotprojekt en lägesrapport och fick särskilt beskriva sina motgångar. Vidare diskuterades frågor rörande etik- och tillträdesfrågor. Under sommaren utlystes en ny omgång projektmedel och i oktober beslutades om ytterligare sex pilotprojekt, som kommer att genomföras under 2009. I oktober presenterades Naptek och *det samiska initiativet* på den internationella konferensen ”Human dimension of the Circumpolar Arctic” i Umeå; ett evenemang inom Internationella polaråret. Dessutom gavs en presentation av Naptek, *Samiska initiativet* och rättighetsfrågorna på ”MR-dagarna” (Forum för mänskliga rättigheter, 13–14 november) i Luleå. Under slutet av året inkom också slutrapporter från flertalet av den första omgångens pilotprojekt. Under sommaren 2008 tecknade Naptek också ett avtal med Tromsø museum om ett mindre stöd till utgivningen av Lars Walkeapääs bok ”Könkämä samernas gamla renflyttningar – i sommer halvåret fra april til oktober”. Vidare har en

¹² Utsi, Per-Mikael, 2007. *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen – relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Sametinget, Kiruna & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala. (<http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift18.pdf>)

presentationsfolder för *det samiska initiativet* utvecklats och finns tillgänglig på Naptek:s hemsida.¹³

I samarbete med Åjtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Sametinget och Södertörns högskola genomförde Naptek ett symposium i Jokkmokk 5–6 februari 2008. Temat var ”Linnés Lappland: Människorna och naturen” och skildrade den resa genom historien som har gått från Linnés tid av exotiska upptäcktsfärder till den internationella synen som numera lyfter upp urfolken som kunniga jämlingar. Vidare gavs exempel på samisk traditionell kunskap och den nytta som man även idag kan ha av sådan kunskap i landsbygdsutvecklingsammanhang och skapandet av ett hållbart samhälle.

Hela processen med *det samiska initiativet* knyter an till CBD:s artikel 17.2 samt CBD:s arbetsprogram rörande artikel 8j, vilka handlar om kunskaps- och informationsutbyte respektive repatriering av information och traditionell kunskap. Partsmötets beslut IX/13A paragraf åtta efterfrågar: Hur kan man underlätta återförandet av traditionell kunskap om biologisk mångfald till ursprungs- och lokalsamhällen?

4.2. Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen

Under 2006 och 2007 inleddes ett nära samarbete med Sveriges Hembygdsförbund (SHF) för att skapa förutsättningar för att få hembygdsföreningar runt om i landet att kartlägga och dokumentera lokala traditioner kopplade till naturresurser och markanvändning. Syftet med vår insats är att utveckla en inspirationsbok som ska kunna användas som kurslitteratur för studiecirkel som stimulerar en lokal kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och lokala traditioner. En förhoppning är att en betydande del av hembygdsrörelsens närmare en halv miljon medlemmar ska kunna medverka till att uppfylla en del av programmets uppdrag, dvs att kartlägga och förmedla traditionell kunskap och sedvänjor och därmed bevara dessa till eftervärlden. Dessa skulle i så fall substantiellt kunna bidra till inmatning av uppgifter i den planerade kunskapsportalen (se 4.3. *Kunskapsportal*). Under SHF:s årsstämma 2007 genomförde Naptek en tämligen välbesökt workshop om traditionell kunskap och etnobiologi. Deltagarna menade att man redan idag ägnade sig åt denna typ av verksamhet, men uppskattade möjligheten till ytterligare vägledning, särskilt när det gällde metodologiska aspekter. Anna Westman vid SHF/Naptek har sedan 2006 fungerat som redaktör för den kommande inspirationsskriften som kommer att publiceras under våren 2009.

Sveriges Hembygdsförbund och Naptek medverkar också i Cultrural, ett EU-projekt vilket genomförs 1 oktober 2006–20 september 2009. Förutom Sverige ingår Bulgarien, Frankrike, Grekland, Italien, Polen och Ungern. Cultrural är ett projekt inom EU:s program Culture 2000 och Sveriges Hembygdsförbund är svensk projektägare. Tanken är att landsbygdens kulturarv är en viktig del av Europas kultur och kulturarv samt en inspirationskälla till kunskap om hushållning med naturresurser och mänsklig samverkan. Detta kulturarv är hotat liksom de traditionella kunskaper som är förknippade med det. Syftet är att visa att landsbygdens har stor potential och kan användas på nytt sätt för att lösa dagens och morgondagens problem. Detta är också det genomgående temat i den kommande inspirationsskriften. Genom att främja människors identitet, inspirera till energisparande och liknande, kan kulturarvet och den traditionella kunskapen också bidra till att balansera de negativa effekterna av globaliseringen. Naptek har medverkat i de seminarier som hittills genomförts inom ramen för Cultrural¹⁴ i Sverige, dels vid EU-projektets uppstart på Skansen hösten 2006 och dels på temadagen ”Kulturarvet som resurs när oljan tar slut” i Gävle i maj 2007. Naptek medverkade

¹³ <http://www.naptek.se>

¹⁴ <http://www.hembygd.se/index.asp?DocID=13051>

också på det nationella Cultrural-seminariet i Högsby i Småland 15 mars 2008 som hade rubriken: ”Vad har hembygdsrörelsen att erbjuda framtiden?”.

Inom Cultrural byggs flera vandringsutställningar utifrån olika temata samtidigt som flera seminarier har hållits såväl nationellt som internationellt. I anslutning till utställningarna, vilka till stor del riktar sig till barn och ungdomar, ordnas program och aktiviteter. Projektet kommer, både under själva projekttiden och därefter, att ge hembygdsrörelsen möjlighet att ytterligare bredda sin bas samtidigt som den får nya redskap att arbeta med. Detta förstärks ytterligare genom den gemensamma inspirationsskrift som är under framtagande och som också utgör en del av Sveriges verksamhet i Cultrural.

4.3. Kunskapsportal

Ett önskvärt koncept som livligt har diskuterats i programrådet samt inom Naptek och som kopplar an till båda de ovan nämnda projekten är upprättandet av en interaktiv hemsida på Internet för inrapportering av information av värde för att uppfylla såväl programmets uppdrag som Sverige internationella åtaganden att bevara och sprida traditionell kunskap för ett framtida hållbart samhälle. Tankarna med detta är att möjliggöra för alla intresserade med en Internet-uppkoppling att studera inmatade uppgifter och kanske framför allt mata in egna uppgifter och information om traditionell kunskap eller traditionell hävd till en särskild hemsida. Detta arbete ska sedan kunna genomföras på ett analogt sätt som arbetet med Artportalen (www.artportalen.se) fast istället för biologiska observationer bör man kunna inkludera etnologiska/etnobiologiska sådana, exempelvis beskrivningar av seder och bruk vad gäller naturresursernas användning. Tanken är också att privatpersoner ska kunna ladda upp bilder på äldre föremål som de vill veta mer om och andra personer svarar på vad de är, hur de och till vad de används. Man bör också kunna lämna levnadshistorier från olika delar av de mer traditionella verksamheterna. Denna ska sedan kunna få växa ut och fungera både som en kanal för insamling av kunskap och som ett sätt att sprida kunskap. Därigenom hoppas vi skapa ett incitament för att upprätthålla kunskap samtidigt som man synliggör vilka delar av den traditionella kunskapen som är hotad. Till en sådan hemsida kan också knytas ett diskussionsforum som ger möjligheten att öppet diskutera olika frågeställningar utifrån såväl teoretisk som praktisk synvinkel. Detta kan öppna för ett möte mellan teoretiker och praktiker samtidigt som det har förutsättningar att bli i allra högsta grad tvärvetenskapligt. Vi hoppas komma längre med frågan om ett inrättande av en sådan portal under 2009 samt söka externa medel för att igångsätta denna.

4.4. Pedagogiska projektet

En av de viktigaste målgrupperna för långsiktig spridning av lokal och traditionell kunskap är de kommande generationerna och vi har därför initierat ett pedagogiskt projekt, som särskilt inriktar sig på barn- och ungdomsverksamhet. Vi vill emellertid mena att programmet får bättre effektitet på insatserna om vi vänder oss till personer som arbetar med skola och med barn och ungdomar snarare än att vända sig direkt till den egentliga målgruppen. Ett första steg var att skapa ett gränsöverskridande nätverk för människor och organisationer som sysslar med frågor rörande pedagogik inom och informationsspridning om gränssnittet mellan natur och kultur, såsom personal vid naturskolor, naturum, friluftsmuseer, läns museer, lokala museer, Fältbiologerna, Naturskyddsföreningen, hembygdsrörelsen, hemslöjds konsulenter och många andra instanser. Insatser bör främst inrikta sig på traditionell kunskap och dess koppling till hållbar utveckling och bevarande av biologisk mångfald. Vi menar att traditionell kunskap och etnologi kan fungera som verktyg för att väcka intresse för biologi och naturvård samt ett fördjupat miljötänkande. I april 2007 genomförde vi en workshop ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet — att inspirera och nå ut”; ett möte som skapade en

dialog mellan ett antal olika grupper som sällan möts på samma arena. Detta möte resulterade i en rapport.¹⁵ Resultaten från denna första workshop gjorde att vi knöt en närmare kontakt med bl.a. Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik, vilket i hög grad påverkade planeringen av en uppföljande workshop ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet — så kan skola och natur- & kulturorganisationer arbeta tillsammans”, som gick av stapeln 28–29 april 2008. Även från denna kommer en rapport att publiceras. Vi har ännu inte bestämt huruvida vi kommer att arrangera en motsvarande pedagogisk workshop under 2009. Många av deltagarna i dessa två workshops har därefter utgjort ett löst nätverk i form av en e-postlista för att driva denna process vidare och att förutsättningslöst diskutera pedagogiska frågor utifrån detta perspektiv. Det har också igångsatts ett elektroniskt nyhetsbrev.

Inom det pedagogiska projektet genomfördes under 2006 också två temadagar utifrån traditionell kunskap, hemslöjd och naturmaterial på Lava, ungdomsavdelningen på Kulturhuset i Stockholm. Detta var samarbeten mellan Naptek, Lava och länslemslöjds-konsulenterna genomfördes. Dagarna var inriktade att framhålla biologiska material och deras fördelar vad gäller miljöpåverkan, *handens kunskap* i skapandet och den traditionella kopplingen mellan natur och kultur. Samarbetet skapade även ett intresse hos personalen på Lava att arbeta vidare med aktiviteter för ungdomar kring traditionell kunskap som en del av sitt kulturutbud i Kulturhuset. Avsikten är att även vi från Naptek:s sida följer upp detta intresse. Charlotta Warmark är sedan 2008 huvudansvarig för det pedagogiska projektet inom Naptek.

Inom Naptek har vi också haft återkommande kontakter med hemslöjdsrörelsen och i maj 2007 medverkade vi i en paneldiskussion rörande kunskaps- och kulturarv i samband med slöjdmässan ”Mötesplats hemslöjd” i Stockholm. En viktig vinkling här var att lyfta frågan om att definitionen av kulturarv också bör omfatta immateriellt kulturarv och att forskningsfrågor rörande handlingsburen kunskap kräver ett mycket stort mått av tvärvetenskap både vad gäller akademiska ämnen som mellan teoretiker och praktiker. Detta blev också temat på ett välbesökt seminarium som Naptek höll i under ”Nordisk konferens om handlingsburen kunskap” som hölls i Mariestad 17–18 april 2008. Inför 2009 har vi i samarbete med *Nationellt centrum för utomhuspedagogik (NCU)* arbetat med deltagande i den nationella konferensen i utomhuspedagogik – ”*Ute är inne: Hälsa – lärande – lek*”. Arrangör av konferensen är *Utenavet- nationellt nätverk för främjande av utomhuspedagogik* bestående av *NCU, Erik Johan Ljungbergs Utbildningsfond, Friluftsförbundet, Linköpings universitet, MOVIUM – Centrum för stadens utemiljö vid SLU, Skolverket, Naturskoleföreningen, Skogen i skolan (SiS), och Nationellt Centrum för främjande av god hälsa hos barn och ungdom (NCFE)*. Konferensen kommer att äga rum 21–22 september 2009. Naptek kommer att arrangera två workshopbidrag; ”Eco-mapping” och ”*Slöjden i Skogen*”. Arbetet med planlägga dessa två workshops kommer att göras under våren 2009.

Vi vill också lyfta fram etnobiologiprojektet ”Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige (1997–2007) inom vilket vi har givit ut ett etnobiologibokverk i tre band; ”Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1” (2001) och ”Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2” (2005). Syftet med bokverket har varit att lyfta fram mångfalden av vårt historiska och nutida bruk av biologisk mångfald samt den potentiella framtida nyttan en bevarad biodiversitet kan leda till. Utgivandet av dessa och liknande böcker kan sägas leda till såväl karläggning, dokumentation och upprätthållande av lokal och traditionell kunskap. Under 2007–2008 har ett antal föreläsningar om bokverket och programmets verksamhet hållits i

¹⁵ <http://www.naptek.se/dokument/Rapportworkshop07.pdf>

olika sammanhang. Diskussioner har också förts med förlaget om en eventuell nyttagivning av bokverket eftersom volym 1 och 2 är slut på förlag. Böckernas tematik om mötet mellan natur och kultur samt den nyttiga biologiska mångfalden har också återkommit i våra diskussioner med Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik. Under senvåren 2008 samverkade vi i skapandet av 2008-års *x-Bi-lagan* som fick temat ”resurser från naturen”.¹⁶ Detta är en läsårskalender för skolan där det för varje månad finns en uppgift som eleverna kan göra samt en allmän beskrivning av något tema, t ex fjädrar och dun, vass- och halmslöjd, förökning av växter, hur man gör en sälppipa eller odlar potatis. Syftet har varit att visa den nytta vi har av biologisk mångfald och ge ett axplock av folklig kunskap.

4.5. Fäbodbruket och upprätthållande av kunskap

Vi har i ett första skede valt att fokusera på fäbodbruket för att noggrannare undersöka olika metoder för att upprätthålla traditionell kunskap inom lokala kunskapssamhällen. Eftersom fäbodbruket är en mångfasetterad näring i vilken traditionell kunskap rörande allt från djurskötsel till livsmedelsproduktion rymms och fortfarande i mångt och mycket finns bevarat. Det med fäbodbruket förknippade fria utmarksbetet och i många fall också fodertäkten kan dessutom förväntas ha en gynnsam inverkan på den biologiska mångfalden i närområdet. Detta bruk regleras vidare av olika regelverk från olika statliga verk som sällan är avsedda för ett så småskaligt bruk som de flesta fäbodar ändå är. Lokal livsmedelsproduktion med djur på naturbetesmark och med insamlat vinterfoder har en mycket positiv balans vad gäller insatt respektive uttagen energi. Samtidigt är näringen kulturhistoriskt förankrad och turistiskt intressant samt har lokalt en stor potential som pedagogiskt verktyg för exempelvis skolor att visa på hållbar utveckling. Dessutom är skogsbete en intressant fråga vad gäller balansen mellan olika hävdgynnade arter, hotade lantraser och de stora rovdjuren. Hur värderar man de olika elementen för att göra en avvägning mellan olika former av naturvärden. Fäbodbruket har förutsättningar att utgöra ett intressant exempel för att utreda hur och på vilka bevekelsegrunder man kan upprätthålla ett helt kunskapssystem. Dessutom finns ständigt frågan hur traditionellt är fäbodbruket? Genomförs det på ett för den biologiska mångfalden gynnsamt och hållbart sätt? Därför har flera olika insatser genomförts under 2006–2007 och uppdrag lämnats till relevanta organisationer. Gävleborgs fäbodförening har försökt granska hur myndigheternas olika regelverk fungerar som så kallade kontraproduktiva incitament för ett framtida upprätthållande av fäbodväsendet. Studien är sannolikt av nationell betydelse då dessa regelverk påverkar en mängd småbrukare även i helt andra områden än i fäbodbygderna.

I samarbete med Värmlands säterbrukarförening arrangerade Naptek 2007-års fäbodriksdag 26–28 oktober i Ransby i Värmland. Ämnen som särskilt diskuterades var sedvanerätt och rätten till fritt mulbete, rovdjursfrågan och ersättningsnivåerna. Detta möte resulterade i en rapport som publicerades under senvåren 2008.¹⁷ De på fäbodriksdagen förda diskussionerna kan utgöra ett viktigt material att utgå ifrån för att staka ut hur fäbodrörelsen själv kan tänkas vilja agera i framtiden. Stephen Manktelow från Naptek var också närvarande på Orsa kommuns informationsmöte 27 maj om utvecklingen av ett fäbodcenter i Orsa. Under sommaren–hösten 2008 genomförde Naptek en undersökning baserad på en enkät bestående av fem frågor för att kartlägga vad myndigheter och ett antal andra samhällsaktörer har för bild av fäbodbruket i framtiden. På grund av lite eftersläntrande svar så kommer vi att sammanställa enkäten under våren 2009. Vi medverkade också på fäbodriksdagen 2008 som gick av stapeln 19–21 september i Evertsberg i Dalarna. Avsikten är att Naptek under 2009

¹⁶ http://www.bioresurs.uu.se/bilagan/bilagan2_2008.cfm

¹⁷ <http://www.cbm.slu.se/publ/annat/Fabodriksdag2007-webb.pdf>

kommer att assistera vid utgivandet av en rapport från detta möte. Ytterligare aktiviteter i samverkan med fäbodrörelsen kommer att genomföras i syfte att skapa ett mer detaljerat underlag för beslut gällande fäbodbrukets framtid, både lokalt och nationellt.

I dialog med Naptek söker Siljansnäs sockenkontor och Föreningen Sveriges fäbodbrukare medel från Svenska institutet för att ta hit representanter från ett antal massaj-organisationer i Tanzania. Avsikten är att skapa ett möte mellan två likartade, men skilda traditionella boskapsskötande kulturer. Denna typ av ömsesidigt lärande ger perspektiv på tillvaron och kan vara väldigt värdefulla. Under 2008 har också Naptek fört en kontinuerlig dialog med Gävleborgs fäbodförening, Ljusdalsbygdens museum och Högskolan i Gävle om skapandet av något som har kallats *Det totalpedagogiska projektet*. Detta projekt utgår från komponenterna medvetandegörande av allmänheten, särskilt skolbarn, lokal livsmedelsproduktion, lokal livsmedelstraditioner och uthålligt naturresursbruk samt främjande av fäbodbruket. En central idé är också skapandet av ett fäbodcentrum vid Ljusdalsbygdens museum.

Ett avtal har också slutits mellan Naptek och Länsstyrelsen i Jämtlands län om direkt stöd till en studie vid kulturresevatet Lillhärjåbygget; ett fjälljordbruk i väglöst land. Länsstyrelsen bekostar å sin sida ett inventerings- och dokumentationsprojekt samt förmedling av traditionella kunskaper inom kulturresevatet Lillhärjåbygget i Härjedalen medan Naptek ska ersätta brukarna och traditionsbärarna Eva och Ann Eriksson för förlorad arbetsinkomst så att de inom projektet ska kunna fungera som informanter. Detta kan ses som ett pilotexempel där informanternas erfarenhet och kunnande värdesätts på lika sätt som handläggares eller forskares insatser. Ett problem som har identifierats är att brukare och traditionsbärare inte har möjlighet att delta i myndighetsprocesser eller forskningsprojekt eftersom ett deltagande tar tid från sysslor som annars skulle generera inkomst. Detta innebär att delaktighet resulterar i inkomstbortfall. Den ersättningsnivå som har tillämpas i detta projekt motsvarar den ersättning som man högst kan få för eget arbete i projektstöd inom Landsbygdsprogrammet

4.6. Hållbara bygder och innovativ förvaltning

Under perioden från 2007–2008 har Naptek valt att göra en stor satsning på projektet Hållbara bygder¹⁸. Syftet med projektet är att tydligt fokusera på hållbart nyttjande av energi och biologiska resurser samt måna om klimat och miljö. Det handlar om att förbereda samhället för omställningar i bland annat klimat och energitillgång, då oljan sinar. *Millennium ecosystem assessment* har också visat att en stor mängd av de ekosystem vi är beroende av för vår överlevnad kraftigt har försämrats under senare tid. Avsikten är att få tjugofem pilotbygder att arbeta praktiskt med dessa frågor utifrån bygdens lokala förutsättningar. Naptek:s del i projektet är att lyfta fram gammal kunskap, traditionell och lokal, för att söka kopplingar till modern kunskap och modern teknik, som i samverkan kan leda till hållbarhet för de samverkande bygderna och som dessutom kan bidra med kunskap för de större omställningarna. Förhoppningen är också att det lokala arbetet ska få mer anslag för att kunna utvecklas, fördjupas och bli mer långsiktigt. Hållbara bygder är ett samarbetsprojekt där Naptek samverkar med Institutionen för Stad och Land på SLU, Riksorganisationen Hela Sverige ska leva och Naturskyddsföreningen med finansiellt stöd från Jordbruksverket. Under hösten 2007 genomfördes tre informationsmöten och under första halvåret 2008 började arbetet på allvar i bygderna. Syftet är att projektet initierar och följer processerna i de olika bygderna genom ett antal kontaktpersoner/mentorerna och att bygderna under projektets gång drar nytta av varandras erfarenheter. Under 2008 har också Riksorganisationen Hela Sverige ska leva låtit Hållbara bygder-konceptet bli en ledstjärna för hela sitt arbete.

¹⁸ <http://www.helasverige.se/doc.ccm?id=35>

NapteK har särskilt följt utvecklingen i ett par av bygderna som särskilt har fokuserat på lokal och traditionell kunskap. Anders Tivell har för NapteKs räkning arbetat med bygderna runt Kalix och särskilt Kustringen. Där har bl a en undersökning av lokal förvaltning av ett naturreservat genomförts¹⁹. Dessutom har en mer avancerad eco-mapping-studie genomförts under våren 2008, vilken kommer att utvecklas ytterligare under 2009. Sammanfattande om arbetet i Kustringen är att man vill framhålla att man lokalt menar att en lokal förvaltning skulle stärka den lokala självkänslan kring den egna kulturen och bygden.

NapteK har också fördjupat sitt samarbete med Bråbygden, som bör ses som en av föregångarna i Sverige vad gäller bevarande av ett levande kulturlandskap och därtill kopplad traditionell kunskap. Bråbygden medverkade också i Hållbara bygder 1 och har en rikedom av traditionellt hävdad mark. Förutom slätterängar har man i bygden exempelvis ungefär 4 000 hamlade träd, mossåkrar med öppen dikning, våtmarker, allmogeåkrar och mycket betesmark, varav en del med skogsbete. Inom Hållbara bygder så har NapteKs diskussioner främst rört sig om det pedagogiska området och då särskilt med Natur- och kulturskolan. Under försommaren 2008 tecknade NapteK ett avtal rörande ett tolv månaders dokumentationsprojekt av äldre människors liv och kunskap på den småländska landsbygden. Det handlar om att genom deltagande observation av sysslor vid olika gårdar glänta på dörren till årets gång i det tidiga 1900-talets lantbruk. Vi har också diskuterat att gemensamt genomföra en ”kursvecka om traditionell, handlingsburen kunskap, med känsla av att resa i tiden, i Bråbygden!” Tanken är att detta ska vara en offentlig kursvecka med en uppsättning av en- eller tvådagars kurser i olika ”hantverk”, såsom slätter, hamling, gårdsgårdshägning, knuttimring och linberedning. Avsikten att hela aktiviteten ska vara ett ”internat” i form av en resa i tiden till 1909. Det handlar om att dokumentera och utvärdera en form av förmedling av kunskap i ett särskilt sammanhang.

Inom Hållbara bygder har vi också visat särskilt intresse för en pilotbygd bestående av fåbodbrukare ifrån Orsa och Lima-Transtrand. Avsikten är att lyfta frågan om utmarksbete och lokal livsmedelsproduktion i ett energimässigt gynnsamt sammanhang. Arbetet har hittills inbegripit eco-mapping över vilka områden vid de respektive fåbodarna som djuren betar. Tanken är att öka kunskapsmängden av nutida och historiska omfattningen av utmarksbete i dessa områden. En kunskap som kan spela viktig roll för att kunna värdera naturpåverkan av dagens fåbodbruk.

I pilotbygden Blådinge i närheten av Alvesta har under våren 2008 en skolklass, åk 8, intervjuat äldre anhöriga om hur man levde förr (för cirka 50–70 år sedan) och hur man nyttjade naturresurserna. Avsikten är också att dessa elever ska få respons på sitt arbete samt få möjlighet att följa upp detta under våren 2009. Bakgrundstanken är att låta skoleleverna få distans till sitt eget leverne och en inblick i hur man kan spara och förvalta begränsade resurser.

4.7. Traditionell kunskap och biologisk mångfald

En viktig uppgift för programmet är att lyfta fram exempel på när och även vilken typ av traditionell kunskap som spelar en roll för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Allt traditionellt nyttjande har inte varit gynnsamt för bevarandet av biologisk mångfald, men det finns ändå skäl att dokumentera det även om man inte kan rekommendera det för framtiden. Detta är den huvudsakliga tanken bakom elfte paragrafen i beslut IX/13A

¹⁹ <http://www.napteK.se/dokument/Kustringenrapport.pdf>

från CBD:s partsmöte, dvs att tydliggöra kopplingen mellan bevarande av traditionell kunskap, innovationer och sedvänjor å ena sidan och bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald å den andra. Naturligtvis ska även rättvis fördelning av nyttjandet av kunskapen beaktas. Det är därför prioriterat att genomföra workshops och att göra kunskapssammanställningar om vad vi vet om hållbarhet i olika bruk och hur de påverkar sammansättningen av biologisk mångfald samt kanske särskilt visa på eventuella kunskapsbrister. Ett sådant arbete kan också ha betydelse för att sprida lokal och traditionell kunskap till lämpliga målgrupper, främst inom naturvårdssektorn, och att initiera relevant forskning.

Vi har sedan Naptek:s start genomfört en workshop om utmarksbete (särskilt borealt skogsbete, s.k. fäbodbete), traditionell kunskap och biologisk mångfald²⁰. I november 2007 hölls ytterligare ett seminarium ”Skötsel av naturbetesmarker”, vilket var ett samarrangemang mellan CBM och ArtDatabanken.²¹ Att lyfta upp frågor rörande traditionell hävd, traditionell kunskap och biologisk mångfald ur ett natur- och kulturmiljövårds perspektiv är en viktig fråga. I samarbete med CBM-programmet BioHeritage, ArtDatabanken och Naturvårdsverket genomfördes under 2008 också en analys av förekomsten av nödvändiga hävdmoment i åtgärdsprogrammen för hotade arter i jordbrukslandskapet. Avsikten var att bidra med kunskap och förslag till skötsellösningar för hotade arter i naturliga fodermarker, med utgångspunkt från åtgärdsprogram för hotade arter och de ingående arternas biologi och ekologi. Utifrån Naptek:s perspektiv handlar det särskilt att lyfta traditionell hävd och traditionell kunskap i detta sammanhang. En insats som framhåller kopplingen mellan traditionell kunskap och biologisk mångfald. Under 2007 och 2008 har Weronika Axelsson Linkowski arbetat med att göra en kunskapssammanställning över genomförda forskningsstudier rörande kopplingen mellan borealt skogsbete och biologisk mångfald. Rapporten visar på kända effekter men också kunskapsluckor och stimulera på så vis också till ny forskning. Den kommer att publiceras på hemsidan under våren 2009.

I samarbete med Avdelningen för agrarhistoria initierade Naptek ett samarbetsprojekt rörande studier av bondedagböcker som källmaterial till lokala hävdregimer vilket kan vara av värde för utveckling av skötselmetoder inom natur- och kulturmiljövården. Det finns ett antal mer eller mindre omfattande dagböcker bevarade. De skrivna av svenska bönder under 1800- och 1900-talen. Dessa kan liknas vid arbetsjournaler där främst det dagliga arbetet noterades. I detaljerade dagböcker kan man få veta vilka arbetsmoment som utfördes, var och av vem dag för dag under året. I kombination med historiska kartor kan man få en noggrann bild av den tids-rumsliga organisationen av hur markerna har använts, exempelvis i vilken ordning ängarna slogs, när lövtakten inträffade, hur åkermark och utmark användes och när. Genom att följa samma gårdar under fler år kan man också få veta mer om i vilken mån det fanns variationer mellan år och vilken funktion denna variation kan ha haft, exempelvis för att möjliggöra en större flexibilitet.

Sammanfattningsvis kan säjas att de olika sätt på vilket de olika markslagen nyttjades sannolikt är ganska väl känt genom etnologiskt material. Däremot vet vi mycket lite om hur detta var organiserat i tid och rum och hur detta varierat mellan åren. Denna kunskapsbrist medför att vi idag troligen har en allt för förenklad bild av hur äldre jordbruk fungerade. Det leder i sin tur att vi inte fullt ut förstår den markanvändning som har format dagens landskap. Detta projekt syftar därför till att förstå flexibiliteten, dynamiken i markanvändning och dess funktion inom det svenska förindustriella jordbrukssystemet i dess slutfas. Sammantaget kan

²⁰ <http://www.naptek.se/dokument/utmarksbete%20seminarierapport.pdf>

²¹ <http://www.naptek.se/dokument/Bettesem071119.pdf>

detta ge information om hur äldre tiders kunskap kan spela en roll inom natur- och kulturmiljövården samtidigt som man möjligen kan nyttja informationen för att utveckla skötselformer som bättre stämmer överens med den hävd som format det biologiska kulturarvet. Projektet planerar att utökas med forskning genom externfinansiering.

Ett annat delprojekt som Naptek följer med intresse är försöken att rekonstruera ett skogsfinskt svedjebruk i Tiveden. Skogsfinnarna besatt kunskaper som gjorde dem speciellt skickade för detta. De införde en form av svedjebruk med odling av en gammal mer ursprunglig rågvariant, *tuvråg*. Denna kan ge mycket stora skördar under rätt betingelser, men den kräver också en djup kunskap om naturen för att man ska kunna göra en riktig avläsning av områdets förutsättningar. Svedjornas cykler skapade en stor mosaik i landskapet som bör ha bidragit positivt till områdets biologiska mångfald. Sammantaget kan detta bli ett intressant fältförsök som kan skapa speciella förutsättningar för den lokala biologiska mångfalden. I föreningen Finnsam (Finnbygder i Samverkan) samlas forskare och amatörer som träffas regelbundet för att utbyta erfarenheter. Naptek gör bedömningen att det ur ett naturvårdsbiologiskt perspektiv är viktigt att före första bränningen genomföra vissa basinventeringar för att kunna undersöka vilken typ av förändring av fauna, flora och funga som sker i det förändrade svedjelandskapet. Under våren 2008 gjorde Naptek preliminära studier i området för att avgöra hur man skulle kunna gå vidare, men fann att området redan nu före bränning är så fragmenterat att det sannolikt kan bli svårt att påvisa tydliga förändringar i fågel- eller däggdjursfaunan. Det kan kanske ändå gå att påvisa förändringar i flora och funga, vilket skulle kunna ge värdefull information om svedjebrukets eventuella positiva effekt för biodiversiteten.

I samarbete med Stiftelsen Skansen, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet arrangerade Naptek ett symposium 26–27 augusti 2008 med rubriken ”Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi”. Symposiet var uppdelat i fyra sessioner. Den första sessionen gav en historisk exposé till såväl kulturmiljövården som naturvården och olika exempel på mötet mellan natur och kultur. Andra session lät fyra av våra viktigare statliga myndigheter på området beskriva sina verktyg för att skapa en helhetssyn och en landskapsansats på natur-, kultur- och produktionsvärdena. Dessa presentationer följdes av en paneldebatt med representanter från länsstyrelser och ideella organisationer för att värdera hur väl myndigheternas sektorsuppdelning tillgodoser landskapets behov av att betraktas som en helhet. Dag 2 inleddes med föreläsningar om lokalsamhällens delaktighet i myndighetsprocessen och reflektioner om vems kunskap som räknas i samhällets processer. Detta följdes av ett öppet forum för att diskutera hur dialogen mellan olika myndigheter och mellan landskapets användare. Symposiets tema överensstämmer väl med intentionerna med tionde paragrafen i CBD:s partsmötesbeslut IX/13A som strävar efter att föra in och stärka ursprungs- och lokala samhällens delaktighet i beslutsprocesserna på alla nivåer.

I början av november 2008 arrangerade vi i samarbete med Upplandsmuseet en temadag på temat ”*Framtiden för Östersjön och Västerhavet: Vilken roll kan vi gemensamt spela i samhällsdebatten?*”. Denna temadag inriktade sig särskilt på deltagande från länsmuseumerna. Tanken var i detta skede att lyfta fram länsmuseumernas potential som kunskapsbärare och samhällsinformatör vad gäller både den tynande kust- och skärgårdskulturen (t ex minskat antal småskaliga fiskare, rökerier, skärgårdsjordbruk, hävdade öar och allt vad det innebär i förändring av den biologiska mångfalden) och de problem som finns under ytan i våra närhav (t ex minskade fiskbestånd, övergödning och algbloomingar). Detta är ett upptagande av en idé om Kraftcentrum Östersjön som Bo Nilsson, f.d. Statens kulturråd, lyfte för två decennier sedan och som i allra högsta grad fortfarande är aktuellt. Inbjudna till denna dag var

representanter för läns museerna, Naturvårdsverket, Fiskeriverket, ArtDatabanken och Världsnaturfonden WWF, men intresset från de flesta intressenterna var relativt svalt. I samband med dagens diskussioner så beslutades att representanter för de fyra närvarande museerna och Naptek skulle utgöra en arbetsgrupp med uppgift att ytterligare öka intresset för frågeställningarna samt utveckla projektidéer för framtiden. Utifrån Napteks mandat handlar detta mycket om lokalkulturen med småskaligt, kustnära fiske, skärgårdsjordbruk och liknande för att lyfta den sociala aspekten på miljö kvalitetsmålet "Levande kust och skärgård", men därmed är inte avsikten att miljöproblemen i övrigt ska försäkas.

5. Medverkan i seminarier, konferenser och kurser under 2008

Under året har representanter för programmet medverkat i ett antal möten, seminarier, konferenser och kurser för att utveckla och sprida programmets uppgift och insatser. Detta har riktat sig mot myndigheter, universitetsvärlden, brukare och allmänheten. Nedan ges en kort sammanfattning av denna medverkan. Vid sidan av dessa har upprepade möten hållits inom Naptek och dess programråd samt de under året pågående samarbetena med Sametinget, Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik, Skansen, Sveriges hembygdsförbund, samt inom projektet *Hållbara bygder 2* och konstellationen rörande ett forskningsprogram inom husdjursgenetiska resurser.

Aktivitet, tidpunkt	Medverkande från NAPTEK	Fokus
Möte med Peter Einarsson (Ekologiska lantbrukarna), 9 januari	Håkan Tunón, Marie Byström	Diskussioner rörande utveckling av frågor rörande lokal och traditionell kunskap inom lantbruket
Studiebesök av Anna Lindahl från Högskolan i Gävle med studenter, 14 januari kl. 10.12	Mattias Iwarsson	presentation av Naptek
Möte med representanter för Gävleborgs fäbodförening, Högskolan i Gävle och Ljusdalsbygdens museum, Gävle, 17 januari	Håkan Tunón	Diskussioner rörande utvecklandet av ett pedagogiskt / informationsprojekt rörande fäbodbruket, särskilt i Gävleborgs län
Möte med representanter för Gävleborgs fäbodförening, Ovanåkers kommun och Sveriges Fäbodbrukar förening, Edsbyn, 18 januari	Håkan Tunón	Diskussioner rörande fäbodbrukets framtid i Sverige
Möte med Bråbygden Intresseförening, Bråbo, 24–25 januari	Charlotta Warmark & Marie Byström)	
Pedagogiska diskussioner med Anders Szczepanski Nationellt Centrum för Utomhuspedagogik, Linköping, 28 januari,	Charlotta Warmark & Marie Byström	
Genomförande av etnobiologiskt symposium ”Linnés Lappland: Människorna och naturen”, Åjtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Jokkmokk, 4–5 februari	Marie Byström, Stephen Manktelow, Håkan Tunón & Charlotta Warmark	Symposium som skildrade Lappland från den historiska kartläggningen av landskapet och folket till dagens intresse av traditionell kunskap och medvetande om urfolksrättigheter.
Uppföljningsmöten med sju av de åtta pilotprojekten inom <i>Samiska initiativet</i> , Jokkmokk, 6–9 februari	Håkan Tunón	Diskussioner om erfarenheter och praktikaliteter
Möten med den samiska delen av Laponia-processen, Jokkmokk, 7 februari	Marie Byström & Håkan Tunón	
Möte med jordbruksministern och andra representanter för Jordbruksdepartementet samt Sametinget, Jokkmokk, 8 februari	Håkan Tunón	Information om NAPTEK och samarbetet med Sametinget
Intervju av Annika Hult för artikel i <i>Universen</i> . 19 februari	Mattias Iwarsson	<i>Universen</i> är Uppsala universitets personaltidning
Seminarium ”Vad har hembygdsrörelsen att erbjuda framtiden?”, Cultrural, Högsby, 15 mars	Marie Byström	
Nordisk konferens om handlingsburen kunskap, Mariestad, 17 april	Håkan Tunón	Seminarium om Napteks arbete och vikten av tvärvetenskaplighet i

		analysen av traditionell kunskap
Workshop ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet – så kan skola och natur- & kulturorganisationer arbeta tillsammans”, Uppsala, 28–29 april	Marie Byström, Mattias Iwarsson, Håkan Tunón & Charlotta Warmark	Pedagogisk workshop arrangerad av Naptek
Möte med Natur- och kulturskolan i Bråbygd, Uppsala 29 april	Marie Byström, Håkan Tunón & Charlotta Warmark	Diskussioner om framtida samarbeten
Möte med Katarina Bodin & Eva Karlsson, Länsstyrelsen i Jämtlands län, Uppsala 29 april	Håkan Tunón	Diskussioner om framtida samarbeten rörande Lillhärjäbygd
Möte med Karolina Isaksson, Chia-Jung Wu, KTH & J-O Helldin, CBM, Uppsala, 8 maj	Marie Byström & Håkan Tunón	Diskussioner om participatory mapping och andra gemensamma frågor.
Möte med representanter för Ljusdalsbygdens museum, 14 maj, Ljusdal	Marie Byström & Håkan Tunón	
Möte med Mitthärjedalens bygdesamrådsgrupp, Hede, 14–15 maj	Marie Byström & Håkan Tunón	Uppstartsmöte för pilotprojekt inom Hållbara bygder
Stormöte inom Hållbara bygder, Sätra brunn, 21–22 maj	Marie Byström	
Fäbodseminarium, Orsa kommun – 27 maj, Orsa	Stephen Manktelow	Utveckling av tankar av ett fäbodcentrum i Orsa
Seminarium om traditionell kunskap, Östersund, 2–3 juni	Marie Byström & Håkan Tunón	Aktivitet inom det samiska initiativ: ”Dokumentation av traditionell kunskap inom den samiska kulturen – frågor om etik och praktiska erfarenheter”
”Biodiversity and Animal Feed – Future Challenges for Grassland”, European Grassland Federation, 9–12 juni, Uppsala	Anna Dahlström	Internationell konferens för forskare och (svenska) avnämare inom området naturbetesmarker
Länsmuseernas samarbetsråd, Statens kulturråd, Stockholm, 17 juni	Håkan Tunón	Presentation av Napteks verksamhet på samarbetsrådets styrelsemöte
Lunchmöte med Centrum för naturvägledning, 16 juni, Uppsala	Charlotta Warmark	Diskussioner om framtida samarbete
Möte i Lima-Transtrand och Orsa, pilotprojekt Hållbara bygder, 25 juni	Marie Byström & Stephen Manktelow	Uppstartsmöte för pilotprojekt inom Hållbara bygder
BioHeritage: Rumänienkurs med personer från länsstyrelser, SNV mfl, ca 21–30 juni	Anna Dahlström	
Trädgårdsföreläsning, Ultuna kunskapsträdgård, 13 augusti, Uppsala	Håkan Tunón	Tema: Medicinal- och kryddväxter utifrån ett etnobiologiskt perspektiv
Etnobiologisymposium: Kunskap och föreställningar – natur- och kultur- miljövärdens antropologi, Skansen, 26–27 augusti, Stockholm	Marie Byström, Anna Dahlström, Mattias Iwarsson, Anders Tivell Håkan Tunón & Charlotta Warmark	
Möten om eco-mapping i Lima-Transtrand och Orsa, 2–3 september	Marie Byström	Aktivitet inom pilotprojekt Hållbara bygder
Föreläsning på kurs i Kulturbologi, Högskolan i Dalarna, 3 september, Falun	Håkan Tunón	Presentation av CBD, art. 8j och Naptek
Möte med Centrum för naturvägledning, 4 september	Marie Byström, Mattias Iwarsson & Håkan Tunón	Diskussioner om samverkan och gemensamma intressen
Konferens: Värdefulla våtmarker – hur värdera och sköta? 11 september, Kristianstad (Svenska International	Håkan Tunón	Föreläsning om det mångfacetterade traditionella nyttjandet av våtmarkers biologiska mångfald

Association of Landscape Ecology)		
“På tal om böcker: Etnobiologi”, Nordiska museet, 17 september	Håkan Tunón	Kvällsföreläsningar om etnobiologi-bokverket för allmänheten
Besök på Sätergläntan, 19 september, Evertsberg	Marie Byström & Håkan Tunón	Diskussion om pedagogik och handlingsburen kunskap
Fäbodriksdagen, 19–21 september, Evertsberg	Marie Byström & Håkan Tunón	
Möte med Karin Hjalmeskog, Inst. f. didaktik, Uppsala universitet, 6 oktober	Charlotta Warmark	Diskussioner om utvecklingen av Napteks pedagogiska projekt
Human Dimensions in the Circumpolar Arctic, 8–10 oktober, Umeå (Internationella polaråret)	Håkan Tunón	Föreläsningar om Naptek och <i>Det samiska initiativet</i> samt ecomapping
Invigning och heldagsseminarium ”Natur för fler – hur ger vi mer?”, Centrum för naturvägledning, 9 oktober, Uppsala	Charlotta Warmark	
Internationell workshop om betesmarksforskning, Tyskland, 20–21 oktober	Anna Dahlström	Öppet forum för att identifiera forskningsbehov inom området betesmarker
Möte med Johan Rodéhn, MKB-centrum, Uppsala 21 oktober	Håkan Tunón	Diskussion om kommande samarbeten inom MKB och lokal kunskap
Kvällsföreläsning på Göteborgs Naturhistoriska Museum, 3 november	Mattias Iwarsson	Naptek-presentation
Temadag: Framtiden för Östersjön och Västerhavet, Upplandsmuseet, 7 november	Håkan Tunón & Stephen Manktelow	Diskussionsdag om hur kan läns museerna samverka för att delta i samhällsdebatten om situationen i våra hav och vår kustkultur
Möte om biologiskt kulturarv med Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen & BioHeritage, 11 november, Uppsala	Anna Dahlström, Tommy Lennartsson & Håkan Tunón	Diskussioner om en kommande temadag rörande biologiskt kulturarv
MR-dagarna. Forum för mänskliga rättigheter, 13–14 november, Luleå	Håkan Tunón	Föreläsning om gränssnittet mellan människorätt, traditionell kunskap och biologisk mångfald.
Möte med Laila Spik & Carl-Eric Malmsten, 5 december	Håkan Tunón	Diskussioner rörande ett pilotprojekt inom <i>det samiska initiativet</i>
Möte m. Naturvårdsverket, Vetenskpl. rådet för biologisk mångfald och tematiska fokuspunkter inom CBD, 10 december, Stockholm	Håkan Tunón	Diskussioner rörande CBD:s strategiska plan
Föreläsning på Moviums kurs för naturvägledare, Uppsala 15 december	Håkan Tunón	Traditionell kunskap, traditionell markanvändning & ecomapping
Julseminarium (ArtDatabanken, CBM, Jordbruksdep., Miljödep., Naturvårdsverket, Naturhistoriska riksmuseet), Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm, 15 december	Alla (Anna Dahlström, Mattias Iwarsson & Håkan Tunón höll föreläsningar)	Presentation av ”Traditionellt brukande i Rumänien”, äppelsorter, Napteks arbete och <i>Samiska initiativet</i>

6. Publikationer

Axelsson Linkowski, Weronika (red.) 2008. *Skötsel av naturbetesmarker. Sammanställning från workshop 19 november, 2007, Uppsala. Samarrangemang av Centrum för biologisk mångfald och ArtDatabanken. Sammanställt av CBM, med bidrag från deltagande artexperter.* – endast elektroniskt²²

²² <http://www.naptek.se/dokument/Bettesem071119.pdf>

- Byström, Marie & Peter Einarsson, 2008. "Biodiversity in agriculture is no luxury", s. 31–56 i *Agriculture, trade and development: Toward greater coherence*. Royal Swedish Academy of Agriculture and Forestry (KSLA), Stockholm.²³
- Byström, Marie & Magdalena Hellström (red.). 2008. *Rapport från Fäbodriksdagen 2007 den 27–28 oktober på Utmarksmuseet i Ransby*. CBM/Naptek i samarbete med Värmlands säterbrukarförening 2008. (även tillgänglig på hemsidan som PDF-fil)
- Bilaga 1: Rovdjursskador på tamdjur. Diskussionsunderlag från arbetsgruppen för indirekta skador. Arbetsmaterial. Viltskadecentrum 2007. pdf >
- Bilaga 2: Indirekta rovdjursskador på tamdjur – förslag på definition, ansvarsområden och ersättningar. Arbetsgruppens förslag 2008-04-14. Viltskadecentrum 2008. pdf>
- Ekeland, Kelvin (red.). 2008. *Landskapets utmarker: hur värdera och sköta?* CBM:s skriftserie 22. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.
- Iwarsson, Mattias, Planting, Malin & Tunón, Håkan, 2008. *Läsårskalender tema: resurser från naturen*, x-Bi-lagan, nr 2.²⁴
- Tivell, A. 2008. *En utvärdering av Kustringens arbete med Likskärs naturreservat, Kalix kommun*. Centrum för biologisk mångfald. – endast elektroniskt²⁵
- Tunón, H. 2008. Ett tvärvetenskapligt intresse i traditionell kunskap. s. 60–62 i *Handlingsburen kunskap: Rapport från nordisk konferens 17-18 april 2008*. Nämnden för hemslöjdsfrågor, Stockholm.
- Tunón, H. 2008. "Biologisk mångfald: en självklarhet i vår vardag?", x-Bi-lagan, Bi-lagan nr 2:5
- Tunón, Håkan & Lars-Anders Baer, 2008. "Traditionell kunskap: Ett möte mellan kultur och natur", s.236–252 i *För Sápmi i tiden. Fataburen 2008*.
- Warmark, Charlotta & Marie Byström (red.) 2008. *Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet - att inspirera och nå ut. Dokumentation från workshop 2007, i samarbete med Upplandsmuseet*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Foldrar och broschyrer:

Inom NAPTEK har ett antal foldrar och broschyrer producerats som förekommer som PDF-filer på Internet-hemsidan eller utskrivna i form vid särskilda tillfällen. De förekommer således inte tryckta i stora upplagor eftersom det därför är lättare att hålla dem uppdaterade och aktuella.

Projektfoldrar:

- NAPTEK: Äldre kunskap för framtiden²⁶
- NAPTEK, Sametinget och *det samiska initiativet*²⁷
- NAPTEK och hållbara bygder: Tankar kring lokal kunskap²⁸

²³ <http://www.ksla.se/>

²⁴ http://www.bioresurs.uu.se/bilagan/bilagan2_2008.cfm

²⁵ <http://www.naptek.se/dokument/Kustringenrapport.pdf>

²⁶ http://www.naptek.se/dokument/Naptek_folder080821webb.pdf

²⁷ <http://www.naptek.se/dokument/samiskainitiativet.pdf>

²⁸ http://www.naptek.se/dokument/Hallbara_bygder.pdf

7. Ekonomisk redovisning för 2008 och budget för 2009

Det tredje budgetåret visade en stabilitet i verksamheten och i ekonomin och vid sidan av basanslaget om 4,2 miljoner via Naturvårdsverkets regleringsbrev inkom ytterligare intäkter för andra håll. Även omfattningen på utgifterna följde i stort sett det planerade. En budget för 2009 ställdes upp i oktober 2008, men den här redovisade är reviderad i februari baserad på det faktiska utfallet i bokslutet.

	Utfall för 2008		Budget för 2009 (reviderad feb -09)	
ANSLAG				
Anslag för 2008		4 200 000		
Periodisering		10 886		-19 205
Basanslag från CBM		51 000		
Bidrag från stiftelser		18 400		
Försäljning/deltagaravgifter		73 654		
Bidrag statliga myndigheter		112 832		32 000
Anslag för 2009		—		4 200 000
Summa:		4 466 772		4 212 795
UTGIFTER				
Lönekostnader	2 011 044		1 650 000	
Summa:		2 011 044		1 650 000
Driftskostnader				
Lokalhyra	211 162		205 000	
Resor, material, etc	124 698		190 000	
Summa:		335 860		395 000
Samverkansgrupper				
Resor & möteskostnader	53 305		30 000	
Summa:		53 305		30 000
Symposier & workshops	248 069		175 000	
Summa		248 069		175 000
Investeringskostnader				
Inredning	—		—	
Utrustning	—		—	
Summa:		—		—
Projektmedel & uppdrag	1 130 763		1 300 000	
Summa:		1 130 763		1 300 000
Kunskapsregister				
Uppbyggnad	—		—	
Driftskostnader	—		—	
Summa:		—		—
Totalt, summa:		3 779 041		3 550 000
+ universitets- och institutionsoverhead		706 936		680 000
Totalt, summa:		4 485 977		4 230 000
Resultat		- 19 205		- 17 205

8. Verksamhetsplan för 2009

Som nämnts tidigare gäller övergripande för verksamheten att:

Napteks långsiktiga mål är att utveckla former för att bevara och nyttja lokal och traditionell kunskap. Därvid skall man skapa förutsättningar för integrering av lokal och traditionell kunskap i samhället på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden bevaras och nyttjas hållbart.

Napteks verksamhet ska omfatta följande övergripande uppgifter:

- att undersöka och utveckla olika möjligheter för lokal förvaltning av biologiska resurser och landsbygdsutveckling utifrån lokal och traditionell kunskap och samtidigt stärka lokal kulturell identitet,
- att utveckla metoder för lokalt förankrad dokumentation av traditionell kunskap samt inspirera lokala aktörer att inleda sådana initiativ,
- att genomföra olika insatser för att få samhället att sätta större värde på lokal och traditionell kunskap, exempelvis genom att
 - + visa på kunskapens värde för biologisk mångfald och miljömål
 - + visa på ekologiska, ekonomiska och energimässiga vinster av traditionella sedvänjor, kulturlandskap och småskaliga produktionssystem

Avsikten är således att all verksamhet också fortsättningsvis ska verka mot detta långsiktiga mål och att den även ska falla inom någon av de tre övergripande uppgifterna. Syftet för all verksamhet är att särskilt verka för bevarande och nyttjande av den lokala och traditionella kunskap som inverkar gynnsamt på bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i enlighet med intentionerna i artikel 8j inom Konventionen om biologisk mångfald. Vi menar att vi då också verkar i enlighet med regeringens uppdrag till Naptek att arbeta med:

- i) kartläggning och dokumentation,
 - ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
 - iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper,
 - iv) stimulera forskning,
- samt (v) ha en internationell koppling.

Napteks verksamhet och kortsiktiga mål för 2009 kan beskrivas enligt följande:

Avsikten är att föra verksamheten vidare genom olika insatser inom samtliga projekt som beskrivs i avsnitt 4.

Det samiska initiativet (4.1.)

Avsikten är att även under 2009 fortsätta på den inslagna vägen och utveckla denna del av samarbetet med Sametinget samt verka för en bred, långsiktig finansiering av dokumentationsprojekten, som bör bli fler och mer övergripande. Under året kommer Naptek och Sametinget gemensamt att göra en analys av de första åtta pilotprojekten samtidigt som andra omgångens sex projekt parallellt ska genomföras. Målet är att hela det samiska samhället ska vara involverat eller engagerat i processen att dokumentera och bibehålla samisk kultur och traditionell kunskap. På kortare sikt kommer Naptek att arbeta med stöd till de pågående pilotprojekten, men på längre sikt krävs något mer omfattande. Naptek och Sametinget har inom projektet arrangerat två workshops och det är möjligt att ytterligare någon kommer att arrangeras på något lämpligt tema. Det är ännu inte heller klart när och om ytterligare en utlysning för pilotprojekt kommer att genomföras. Det måste först som nämnts ovan genomföras en regelrätt utvärdering av rapporterna från den första omgångens projekt innan man kan besluta om detta är ett koncept som bör drivas framåt på samma sätt. Det behövs också ett breddat ställningstagande från det samiska samhället hur det är lämpligast att föra *det samiska initiativet* vidare. Sametingets ståndpunkt är att Sametinget genomför en egen analys över det gångna arbetet och tar eget initiativ till att forma det fortsatta arbetet med samisk kunskap och att detta får bli vägledande för det framtida arbetet. Naptek hyser en förhoppning att detta sammantaget ska leda till en tydligare koppling mellan landskapet och naturresurserna, att utvärdera hållbarheten i traditionellt nyttjande av mark och biologiska

naturresurser i enlighet med regeringsuppdraget. Erfarenheterna från detta projekt, både vad gäller metodologi och faktiska resultat kan förmodligen även användas för andra grupper av traditionsbärare, t.ex. fåbodbrukare, småskaliga fiskare och generellt inom skärgårdskulturen.

Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen (4.2.)

Samverkan med hembygdsrörelsen och särskilt Sveriges Hembygdsförbund kommer att fortgå. EU-projektet CultRural kommer att avslutas under året med en utställning på Ljusdalsbygdens museum samt vår gemensamma inspirationsbok ska förhoppningsvis komma till användning inom hembygdsföreningarna för att initiera dokumentationsprojekt. Denna fas av arbetet kommer att innefatta presentation av boken på SHF:s årsstämma samt under ett antal regionala temadagar. Insatsen förväntas få stor betydelse för möjligheten att nationellt kartlägga och dokumentera lokal och traditionell kunskap. För att lyckas med intentionen att dokumentera lokal och traditionell är Sverige till största delen beroende av ideella krafter. Hembygdsrörelsen har idag cirka en halv miljon medlemmar, vilket utgör en viktig ideell resurs för att kunna genomföra en landsomfattande kartläggning av lokal och traditionell kunskap för att få såväl en historisk bakgrund som traditionella verktyg för ett framtida hållbart samhälle. Även andra sammanslutningar kan komma att spela en viktig roll i genomförande fasen av denna del av verksamheten. Det finns emellertid ett behov av någon form av samordning och uppfångningsmekanism samt en funktion för att inspirera och assistera de ideella krafterna.

Kunskapsportal (4.3.)

Detta projekt har fått stå åt sidan för andra insatser under 2008 och blir därför ännu mer aktuell under 2009. Under året kommer vi att ytterligare utreda förutsättningarna för en Internet-baserad kunskapsportal och sträva efter att inleda samarbete med lämpliga organisationer. Detta verktyg skapar otroliga möjligheter att ta emot och hantera stora mängder information på ett sätt som i etnologiska sammanhang helt saknar motsvarighet. Rätt använd kan kunskapsportalen användas vid insamling av kunskap, offentlig granskning av kunskap och slutligen även spridandet av den i samhället. Troligtvis är utvecklandet av en funktionell portal av detta slag oerhört kostsamt och det finns inte heller i dagsläget någon helt given aktör som kan vara ansvarig för portalen.

Pedagogiska projektet (4.4.)

Arbetet med att utveckla ett pedagogiskt nätverk kommer att fortgå. Det är av vikt att föra samman olika aktörer inom fältet för att möjliggöra erfarenhetsutbyte och gränsöverskridande lärande. Hittills har vi genomfört två pedagogiska workshop:ar och vi kommer därför att genomföra en utvärdering av gjorda insatser innan vi bestämmer hur vi ska gå vidare på det området. Samarbetet med andra intressenter inom området har gjort att vi kommer att delta i ”Ute är inne: Hälsa – lärande – lek” – den nationella konferensen i utomhuspedagogik i september och bidra med två seminarier. Avsikten är dessutom att i samarbete med Ljusdalsbygdens museum, Högskolan i Gävle och Gävleborgs fåbodförening utveckla ett praktiskt projekt rörande traditionell kunskap, hållbar utveckling och pedagogik. Ytterligare diskussioner kan också komma att föras rörande närmare samarbete med bland annat Lava (Kulturhusets ungdomsavdelning). Vi kommer också att föra diskussioner med förlaget och ett nytryck av det nu fullbordade bokverket ”Etnobiologi i Sverige” eftersom de första två volymerna är slut på förlag för att därmed ytterligare kunna marknadsföra Naptek och arbetet med lokal och traditionell kunskap.

Målet för det pedagogiska projektet är att låta natur- och kulturpedagogiken mötas och därigenom skapa möjligheter för förmedling av lokal traditionell kunskap och sedvänjor, ökat intresse för naturen och dess invånare, förståelse för exempelvis lokal produktion av

livsmedel och en ökad förståelse för hembygden, det immateriella kulturarvet och vårt gemensamma miljöansvar. Det finns idag ingen aktör som strävar efter att fylla denna överbyggande funktion, som bör vara en av förutsättningarna för att lyckas med implementerandet av exempelvis CBD och Unesco:s konvention om skydd av det immateriella kulturarvet.

Fäbodbruket och upprätthållande av kunskap (4.5.)

NapteK har även för avsikt att fortsätta det goda samarbetet med fäbodrörelsen, men också fördjupa dialogen med relevanta myndigheter. Under 2008 har vi samlat in information om hur olika myndigheter och organisationer ser på fäbodbrukets framtid. Målet är att under 2009 sammanfatta detta material för att försöka bedöma vad samhället önskar av fäbodbruket samt på vilket sätt detta avspeglas i samhällets tjänster gentemot brukarna. Förhoppningen är också att en enkätundersökning kan genomföras bland fäbodbrukare för att få en relativt objektiv bild av näringen och dess framtidstro. Under året kommer ytterligare arbete att göras med ecomapping som metod för att synliggöra fäbodbrukets markanvändning och om möjligt koppla denna till förekomst av naturvärden. Denna del av arbetet är också en del av projektet Hållbara bygder (se 4.6 samt nedan). Tanken är att skapa resultat och erfarenheter från dessa processer som också skulle kunna användas för andra lokala brukare av naturresurser. Under året kommer också en rapport från Fäbodriksdagen 2008 att publiceras. Intentionen med hela detta projekt är att undersöka koppling mellan traditionellt brukande och hållbar livsmedelsproduktion med bibehållna natur- och kulturvärden. Möjligheten för ett *in situ*-bevarande av hotade lantraser kan också framhållas.

Hållbara bygder och innovativ förvaltning (4.6.)

NapteK kommer att under året medverka i avslutningen av projektet Hållbara bygder och följa och stötta verksamheten i pilotbygderna. Ett särskilt fokus kommer att läggas på pilotbygder som inriktar sig på NapteK-relevanta frågeställningar. Tanken har varit att låta pilotbygderna utveckla framtida lösningar på samhälls- och miljöproblemen utifrån lokala traditioner och att de samtidigt får agera pedagogiska verktyg för att skapa en medvetenhet om långsiktigt hållbart samhällsbyggande inte bara på landsbygden. Slutsatserna från detta projekt kommer att också summeras och NapteK får då särskilt begrunda de lärdomar som har gjorts vad gäller potentialen av lokal och traditionell kunskap.

En av de bärande punkterna i omställningen till ett hållbart samhälle är sannolikt en förändring av vårt sätt att se på världen, naturen och resurserna. Ett samhälle med en natursyn som gör att man anpassar sig till naturgivna förutsättningar. I det arbetet är det rimligt att kontinuerligt genomförda kartläggningar hur och till vad lokalbefolkningen använder landskapet (ecomapping) är ett nödvändigt underlag i planeringen på samma sätt som miljökonsekvensbeskrivningar och arkeologiska undersökningar är det redan idag.

Traditionell kunskap och biologisk mångfald (4.7.)

Avsikten är att under året medverka i ett antal projekt som tydliggör det faktiska värdet hos lokal och traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Möjligen kommer ytterligare någon sammanställning över det vetenskapliga kunskapsläget rörande sambanden mellan någon specifik form av traditionell hävd och den biologiska mångfalden. Under 2008 genomfördes en granskning av åtgärdsprogrammen för hotade arter inom jordbrukslandskapet vad avser behovet av traditionell hävd som nödvändig i utvecklandet av skötselmetoder. Det ännu inte publicerade resultatet visar att traditionell kunskap är väsentligt för genomförandet av åtgärdsprogrammen för arter i jordbrukslandskapet. En intressant uppföljning vore att genomföra en motsvarande studie vad gäller hotade arter i skogsmiljö eftersom det ofta hänvisas till en koppling mellan biologisk

mångfald och historiskt markutnyttjande i skog och utmark. Kan det vara så att även utpräglade skogsarter är hävdgynnade och gynnas mer av detta än fri utveckling? Under våren 2009 kommer kunskapssammanställningen rörande betydelsen av traditionellt utmarksbeten med betoning på borealt skogsbete på biologisk mångfald att publiceras på hemsidan och senare även på papper i en samlad rapport med frågor relaterade till fåbodväsendet. I samarbete med Avdelningen för agrarhistoria, SLU, kommer Anna Dahlström under 2009 att fortsätta granska förekomsten av relevanta uppgifter i de s.k. bondedagböckerna. Detta material är inte utvärderat som informationskälla till traditionell kunskap om praktiska arbetsmoment av potentiell relevans för biologisk mångfald.

Målet är att synliggöra både den kunskap som vetenskapssamhället har och de befintliga kunskapsluckorna vad gäller kopplingen mellan traditionell kunskap och traditionell hävd å ena sidan och biologisk mångfald och hållbart nyttjande å den andra. Därmed hoppas vi kunna synliggöra områden där kunskapsluckor finns och behov av ny forskning föreligger.

Östersjön och skärgårdskulturen

Under hösten 2008 genomfördes en första temadag rörande miljösituationen i Östersjön och Västerhavet samt funderingar kring hur man skapar en levande kust- och skärgårdskultur. Hur bibehålls relevant lokal och traditionell kunskap kopplat till skärgård, kust- och havsmiljö? Tanken var att skapa breda nätverk och att lyfta upp kopplingen mellan kultur, traditionell kunskap, biologisk mångfald och hållbar utveckling i kust-, havs- och skärgårdsområdena. Denna temadag resulterade i bildandet av en arbetsgrupp bestående av representanter från Naptek och ett antal museer. Avsikten var därigenom att utveckla ett nätverk av först och främst museer med syfte att bidra till att synliggöra Östersjöns och Västerhavets hotade situation på lämpligt sätt. Arbetsgruppen strävar också att utveckla ett eller flera lämpliga projekt som kan genomföras gemensamt. Utifrån Naptek:s perspektiv ingår naturligtvis bevarande, upprätthållande och utvecklande av havs-, kust- och skärgårdskulturen för att därigenom möjliggöra bevarandet av relaterade lokala och traditionella kunskapsystem.

Ovan angivna intentioner återspeglas i exempelvis följande aktiviteter:

- att publicera inspirationsboken i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund och att genomföra regionala temadagar för att initiera studiecirkelar inom hembygdsrörelsen,
- att publicera antologin om kritiskt användande av olika typer av källmaterial i forskning rörande nutida och äldre tiders nyttjande av naturresurser,
- att publicera en rapport från den pedagogiska workshopen som genomfördes under 2008,
- att publicera en rapport från Fåbodriksdagen 2008,
- att publicera en symposierrapport från symposiet "Kunskap och föreställning: Natur- och kulturmiljövårdens antropologi" som hölls på Skansen under 2008,
- att publicera en rapport rörande samhällets syn på fåbodbruket samt skogsbetets roll för den biologiska mångfalden,
- att verka för en publicering av rapporten från studien av traditionell kunskap i åtgärdsprogram för hotade arter som genomfördes i samarbete mellan CBM, Artdatabanken och Naturvårdsverket under 2008,
- att genomföra ett möte mellan massajer och fåbodbrukare under första kvartalet 2009 i syfte att visa på kulturella likheter och skillnader samt bygga vidare på gemensamma erfarenheter. Detta är ett samarbete med Siljansnäs sockenkontor och fåbodrörelsen och avsikten är att dela gemensamma erfarenheter,
- att i samarbete med Riksantikvarieämbetet genomföra en workshop om begreppet *biologisk kulturarv* och dess relevans för natur- och kulturvården i landskapet,
- att genomföra ytterligare en workshop inom *det samiska initiativet*,

- att fortsätta utveckla nätverksprojektet som knyter samman läns museerna längs Östersjökusten i syfte att fungera både för att värna den folkliga kulturen och att öka tänkandet rörande miljöfrågorna,
- att fortsätta utveckla ett tvärvetenskapligt forskningsprogram rörande husdjursgenetiska resurser och i detta även ta hänsyn till lokal kunskap om historiska aspekter på framför allt lantraserna och deras lokala betydelse i traditionella näringar,
- att söka medel för att i samarbete med MKB-centrum vid SLU genomföra en utredning rörande rollen av lokal och traditionell kunskap inom miljökonsekvensbedömningar,
- att söka särskilda medel för att utveckla en internetportal för inrapportering av dokumentering av lokal och traditionell kunskap samt lokala sedvänjor och traditioner,
- att söka medel för ett pedagogiskt projekt rörande medvetandegörande av utmarkens historiska betydelse och framtida potential i samarbete med Ljusdalsbygdens museum, Gävleborgs fäbodförening och Högskolan i Gävle.

Framåtsiktande sammanfattning av programmets erfarenheter

I och med 2008-års utgång har Naptek existerat under den första hälften av dess planerade livslängd och det finns redan många slutsatser som man kan dra. Vi måste konstatera att vi i Sverige fortfarande bara befinner oss i början av arbetet att uppfylla de intentioner som finns inom Konventionen om biologisk mångfald (CBD) vad gäller lokal och traditionell kunskap samt sedvanebruk av biologiska resurser. Sannolikt ligger vi dock ändå i den internationella frontlinjen. Den intention som finns i de generella principerna för CBD:s arbetsprogram för artikel 8j innebär att ”traditionell kunskap skall värderas, ges samma respekt och anses som lika användbar och nödvändig som andra former av kunskap”. Fortfarande förefaller det vara långt kvar innan forskarvärlden och större delen av myndighetssfären kommer att visa uppskattning för lokal och traditionell kunskap och den eventuella lärdom samhället har av att konsultera med ursprungs- och lokalsamhällen. Ofta räknas inte *kunskap* som *kunskap* förrän den förmedlas via forskarrapporter eller inventeringsprotokoll. Långvarig och jordnära kontakt med landskapet och de biologiska resurserna räknas sällan som värdefulla erfarenheter och något som kan tillföra en viktig dimension i förvaltningen av vår natur, oavsett om det handlar om förvaltning av produktionsmark eller skyddade områden. Här ser vi stora behov till förändring i samhället för att motsvara de skrivningar som Sverige har accepterat i och med beslutet att anta arbetsprogrammet för artikel 8j inom CBD.

Glädjande nog är vår uppfattning ändå att merparten av de myndigheter, organisationer och privatpersoner som vi hittills har haft kontakt med varit oerhört positiva till programmets verksamhet och de resultat som hittills har uppnåtts. Det är dock en lång väg mellan ett uppskattande intresse och ett vardagligt tillämpade i förvaltning och naturresursnyttjande, men det är en bit på väg i rätt riktning. Många har konstaterat att Naptek:s verksamhet sker i ett tvärvetenskapligt gränssnitt som idag egentligen inte har någon ansvarig aktör med uppdrag att ta ett helhetsgrepp om dessa frågor. Myndigheterna har sina respektive sektorsansvar, vilket delar upp landskapet i ansvarsområden som styckar upp det på ett sätt som ofta är främmande för det traditionella lokalsamhällets syn på landskapet. Behoven av insatser inom lokal och traditionell kunskap är fortsättningsvis mycket stora.

Arbetet inom Naptek må utgå från CBD och miljömålsarbetet, men kontinuerligt aktualiseras dessa frågor även inom andra internationella åtaganden som Sverige gör eller sannolikt ämnar göra, t ex Europeiska landskapskonventionen, Nordiska samekonventionen och Unesco:s Konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Likaså bör det vara viktigt inom den nationella miljömålsstrukturen om landskapsperspektivets roll ska få starkare genomslag. Frågeställningarna om vår folkliga kunskap rörande nyttjande och bevarande av de biologiska

resurserna är en frågeställning som faller under såväl olika akademiska discipliner som olika sektorsmyndigheters ansvarsområden. Lokal och traditionell kunskap hamnar i gränssnittet mellan natur och kultur och berör samtliga statliga myndigheter och sträcker sig över samtliga departements verksamhetsfärer.

Utgår man från de formuleringar som finns med i regeringsbeslutet kan man konstatera att mycket arbete fortfarande återstår:

i) kartläggning och dokumentation,

Det finns egentligen ingen huvudansvarig idag för att arbeta med just dessa frågor. Institutet för språk och folkminne och olika museer arbetar med frågor i närheten, men sällan med fokus på denna typ av kunskap rörande det omgivande landskapet och då inte heller på praktisk, erfarenhetsbaserad kunskap. Merparten av dagens etnologer genomför knappast heller arbete med relevans för lokal och traditionell kunskap och dess koppling till biologisk mångfald. Det pågår därför för närvarande ingen systematisk kartläggning av lokal och traditionell kunskap i Sverige. Naptek arbetar därför för att skapa förutsättningar så att sådant arbete ska genomföras och fortgå.

ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,

För att öka resiliensen i kunskapen för att kunna möta förändringar i de naturgivna förutsättningarna är det viktigt att upprätthålla kunskapssystemet i sin helhet. Det finns egentligen i dagsläget ingen annan aktör som ägnar sig åt samordnad verksamhet som strävar att holistiskt upprätthålla lokala och traditionella kunskapssystem. Ett sådant arbete måste av naturen inrikta sig på att identifiera livsvillkoren för kunskapsbärarna och deras möjligheter att verka inom sitt kunskapssystem. Mycket av dagens myndighetsutövande har varit och är troligen fortfarande kontraproduktivt för ett framtida upprätthållande av denna typ av kunskapssystem.

iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper,

Det förekommer olika aktörer som genomför insatser som kopplar an till historisk markanvändning inom naturvårdsarbete, men ytterligt få gör även kopplingen att man samtidigt behöver den praktiska, erfarenhetsbaserade kunskapen som fortfarande förvaltas av olika traditionsbärare. Därför behövs ett aktivt spridande av belagda exempel över positiv effekt av traditionellt kunskapsutövande på den biologiska mångfalden. Många mycket väsentliga målgrupper är idag fortfarande okunniga om dessa frågor så där behövs en aktiv insats.

iv) stimulera forskning,

Under de senaste åren så har intresset för forskningsprojekt med inriktning mot traditionell kunskap successivt ökat och ett antal grupper har påbörjat olika forskningsinsatser. Samtidigt har det runt om i landet också börjat dyka upp universitetskurser med relevans för artikel 8j, vilket måste ses som ett första steg mot ett förändrat klimat för akademisk forskning inom området lokal och traditionell kunskap och dess potentiella nytta för framtiden.

(v) ha en internationell koppling,

Det finns ett omfattande intresse internationellt för olika typer av erfarenheter rörande frågor om kombinationen mellan lokal och traditionell kunskap å ena sidan och lokal förvaltning å den andra. Vi känner inte till något annat land som har försökt genomföra en helhetslösning likande den svenska regeringens initierande av Naptek och generellt måste man även konstatera att de flesta länder i väst tenderar att glömma bort stora delar av de kunskapsbärare som kan komma att spela störst roll för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Detta gör behovet av utökande av det internationella arbetet är stort.

Erfarenheterna från vårt arbete har också visat att Naptek i sin struktur hittills har kunnat tillåta sig att vara relativt flexibelt och lyhört, vilket har gjort att processen mellan idé och

faktiskt genomförande har kunnat vara relativt kort. När man arbetar med lokalsamhällen är det viktigt att processen anpassas till deras takt och sker på deras villkor för att på bästa sätt kunna förankras lokalt. Om man då måste invänta ett halvår, ett år eller till och med längre för att ordna finansiering så hinner det lokala intresset ofta svalna. Byråkratiskt krångel innebär också att många goda idéer och intentioner på det lokala planet aldrig blir gjorda.

Utifrån våra erfarenheter vid Napteks halvtid bedömer vi att det även långsiktigt kommer att finnas behov av en övergripande funktion vad gäller lokal och traditionell kunskap. Denna borde troligen inte vara placerad på något av våra statliga verk utan bör kunna agera fristående för att få traditionsbärarnas förtroende och samtidigt kunna samverka med myndigheter samt dessutom ha god inblick i forskning och undervisning. Omfattningen på denna funktion är helt och hållet en fråga om ambitionsnivå, men sannolikt är 3–4 heltidstjänster något slags minimum.

Det finns sannolikt även behov av se till att det vid våra statliga myndigheter finns tjänster med särskilt ansvar att bevaka frågor gällande lokal och traditionell kunskap samt ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livssätt. Detta kan eventuellt rymmas inom befintliga ramar och bör ses som en del av omställningsarbetet till ett hållbart samhälle.

Vad gäller den samiska lokala och traditionella kunskapen har vårt samarbete med Sametinget varit mycket lovande, men på grund av brist på medel så har arbetet inte riktigt fått luft under vingarna. Däremot förefaller man med statliga medel på norsk sida ha inlett betydande insatser rörande kartläggning och dokumentation. *Det samiska initiativet* inleddes som något nytt, kanske till och med epokgörande, och intresset från det samiska samhällets gräsrotter har också varit stort. Det finns dock risk att insatsen kommer att mattas av och marginaliseras på grund av brist på medel. Det skulle behövas permanenta resurser till Sametinget för att kunna fungera som en brygga mellan olika verksamheter och aktörer vad gäller frågor rörande lokal och traditionell kunskap och förvaltningsfrågor. Detta skulle i samverkan med Naptek kunna utgöra en hjälpfunktion för det samiska samhället samt skapa förutsättningar för ett mer livaktigt samiskt initiativ. Det krävs dock att Sametinget tilldelas särskilda medel för att stimulera samiska aktörer att fortsätta dokumentera och bibehålla samisk lokal och traditionell kunskap av relevans för naturvård och förvaltning av biologiska resurser. Information som är nödvändig för flera myndigheters uppdrag vad gäller exempelvis landsbygdsutveckling, landskapsförvaltning och –planering i det samiska rummet. Det krävs för att göra skillnad sannolikt ett årligt anslag på åtminstone 1 miljon kronor för detta ändamål vid sidan av medel för en eller flera handläggare. Dessa anslag kan sedan effektiviseras ytterligare i kombination med medel från exempelvis landsbygdsprogrammet.

Att skapa förutsättningar för förståelse för våra naturgivna förutsättningar, vårt kulturella arv vad gäller naturresursanvändning och att samtidigt bidra till en kulturell identitet är en förutsättning för vår strävan efter ett långsiktigt hållbart samhälle. Detta arbete måste börja i skolan och kanske rent av förskolan. Utifrån våra erfarenheter av exemplet pedagogik om natur, kultur och traditionell kunskap så kan vi konstatera att trots att det redan finns ett stort antal aktörer inom exempelvis kultur-, natur-, miljö- och utomhuspedagogik finns det egentligen ingen annan som för de olika grupperna samman. Våra två hittills genomförda pedagogiska workshop:ar har setts som ett efterlängtat möte för människor från naturskolor, museer, friluftsmuseer och andra aktörer, som annars inte möts. Ett sådant möte mellan natur- och kulturpedagogik sker, vad vi vet, inte på någon annan plats. Det behövs en intensifierad insats att informera och utbilda om biologisk mångfald och lokal och traditionell kunskap inom samhället i allmänhet och utbildningsväsendet i synnerhet. Det finns ett behov av

förståelse av vikten för lokal och traditionell kunskap som en del av strävandet efter ett framtida hållbart samhälle och en större insikt i de naturgivna förutsättningarna. Detta behöver förankras inom alla nivåer av utbildningssystemet om vi ska uppnå ett hållbart samhälle med bevarade natur- och kulturvärden.

Vår nuvarande bedömning är att arbetet med frågor rörande lokal och traditionell kunskap inte på långt när kommer att kunna vara avslutat vid utgången av 2011. Förhoppningsvis kommer Naptek att ha nått slutet på den process som initierar ett genomförande av de faktiska insatser som krävs för att fullfölja de åtaganden som har gjorts inom exempelvis CBD och särskilt i och med antagandet av arbetsprogrammet för artikel 8j. Det förefaller inte heller som att utvecklingen av processerna inom artikel 8j inom CBD kommer att vara avslutade under de närmaste åren varför behovet av en bred och aktiv tematisk fokuspunkt kommer att kvarstå. Utvecklingen av frågor som etiska riktlinjer, sui generis-system, kunskapserosion, kulturell resiliens i samband med klimatförändringar och deras koppling till 2010-målen är några pågående processer som tyder på en fortsatt bärighet för dessa frågor. Dessa internationella diskussioner bör naturligtvis också omsättas i praktiskt nationellt arbete och gärna ända ner till lokal nivå. Vi försöker även utveckla ett system för att bredda delaktigheten bland ursprungs- och lokalsamhällen i CBD-processen så att information på ett effektivare sätt ska kunna föras från de internationella förhandlingarna och regeringskansliet samt att kommentarer från gräsrotterna ska kunna föras tillbaka.

En nationell förankring av frågeställningarna rörande lokal och traditionell kunskap är en långsiktig process som rimligen kommer att ta tid och kräva tålamod eftersom intentionerna inom artikel 8j till viss del står i motsatsförhållanden till de invanda samhällsmönstren. Man bör om man tar dessa frågor på allvar kanske redan nu överväga en eventuell förlängning av programmets verksamhet. Behoven av en samlande aktör kommer med all säkerhet att kvarvara ytterligare ett antal år. Vi får betrakta det som Napteks uppdrag att försöka utröna hur en sådan aktör bör vara beskaffad samt utveckla en fungerande verktygslåda för ett det initiala arbetet.

En same som skördar kvanne i fjällbjörkskogen i Jämtlandsfjällen. Den samiska kulturen och traditionella kunskapen omfattar mycket mer än bara renskötseln och fjällvärlden och de fjällnära skogarna bör betraktas som ett kulturlandskap format av åtminstone flera hundra års hävd, bl a renbetes.

Bilden på framsidan är målad av Johan Tirén (1853–1911) och kraftigt beskuren upp till och ned till.